

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ФАКУЛЬТЕТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ, ПРАВА ТА
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І ПОЛІТИЧНОГО
МЕНЕДЖМЕНТУ

Пашківський Кирило Олександрович

(студент групи МЕ-6)

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

Оцінка економічних наслідків російсько-української війни:
національний та міжнародний виміри
(представлена на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»
спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»)

Допущено до захисту

протокол № _____

від _____

зав. кафедри міжнародних відносин і

політичного менеджменту _____

Загурська-Антонюк В.Ф.

Керівник роботи:

д.е.н. Власюк Т.О.

(наукове звання, прізвище та ініціали)

(підпис)

Рецензент

д.н.д.у., к.політ.н., доц. Загурська-Антонюк В.Ф.

(прізвище та ініціали)

Житомир

2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СУЧАСНА ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ	
1.1. Етапи та причини російсько-українського протистояння.....	6
1.2. Україна як фактор зміни історичних епох.....	11
1.3. Глобальні економічні виклики перед демократичними країнами і потреби посилення їх згуртованості.....	17
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА НАСЛІДКІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ДЛЯ СТОРІН ТА СВІТОВОЇ СПІЛЬНОТИ	
2.1. Загальний огляд економічної ситуації в Україні.....	22
2.2. Соціально-економічні наслідки російсько-української війни для України.....	26
2.3. Наслідки російсько-українського протистояння для світової економіки....	33
2.4. Вплив наслідків російсько-українського протистояння на економіку росії.....	38
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	
3.1. Ключові трансформаційні трансформаційні сфери для прискорення відновлення України.....	44
3.2. Рекомендації і завдання економічної політики, які спрямовані на повоєнне відновлення України.....	48
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕЛІВ.....	61

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. 20 лютого 2014 року почалася російсько-українська війна, а в ніч на 24 лютого 2022 року розпочалася її активна фаза із відкритим нападом російської федерації на Україну. Ще раніше з 29 вересня 2003 року мала місце агресія російської федерації на острові Тузла. Вочевидь підготовка російською федерацією до активної війни з Україною велася з кінця 1990-х – початку 2000-х років. В електронній мережі з тих часів щоденно проводилися і проводяться зараз хакерські та популістсько-пропагандистські атаки на українську державність. Причому відкритий напад на Україну відбувся з незрозумілої причини. До сьогодні керівництво російської федерації так і не сформулювало єдиної зрозумілої підстави нападу.

Водночас військова агресія росії спричинила неймовірну шкоду не лише стану економіки України, руйнування інфраструктури, особливо на сході та півдні України, але й негативно вплинула на процес наповнення бюджетів. Відбулося суттєве скорочення економічної активності суб'єктів господарювання, що зумовило зменшення надходження податків та інших платежів. Більш того, швидке оцінювання Конференції ООН з торгівлі та розвитку (CNUCED) впливу війни на торгівлю та економічний розвиток показує стрімке погіршення перспектив глобальної економіки, причому ситуація особливо тривожна для африканських та найменш розвинених країн.

Наразі війна в Україні має величезну ціну у вигляді людських страждань і завдає серйозного удару по світовій економіці. Усі ці потрясіння загрожують результатам відновлення після пандемії covid-19 і перешкоджають шляху до сталого розвитку.

Отже, актуальність теми дослідження обумовлена тим, що на сьогоднішній день, в умовах вторгнення росії на територію України, важливим аспектом життя людей є впевненість у своїй безпеці. Але не менш важливим є забезпечення соціальної та економічної безпеки, негативний вплив на які здійснюється під

впливом війни. Саме тому важливо розуміти наскільки небезпечною є війна не тільки для життя людини, але й для економіки як держави, так і світової економіки та торгівлі.

Слід відзначити, що проблематикою дослідження наслідків війни в Україні займаються міжнародні експерти, серед яких можна виокремити Криста Швенг, Ерік Чейні, Альфред Каммер, Джихад Азур та інших. Крім того, теоретичні аспекти знайшли висвітлення у наукових працях таких вітчизняних вчених-економістів, як Віднянський С., Геєць В.М., Близнюк В.В., Никифрук О.І., Гонтарева І., Ковальова В., Микиша А., Дейненко Л. В. та інші.

Метою бакалаврської роботи є оцінка економічних наслідків російсько-української війни у національному та міжнародному вимірах.

Для реалізації вказаної мети були визначені наступні завдання:

- охарактеризувати етапи та причини російсько-українського протистояння;
- охарактеризувати Україну як фактор зміни історичних епох;
- визначити глобальні економічні виклики перед демократичними країнами і потреби посилення їх згуртованості;
- здійснити загальний огляд економічної ситуації в Україні;
- визначити соціально-економічні наслідки російсько-української війни для України;
- визначити наслідки російсько-українського протистояння для світової економіки;
- визначити вплив наслідків російсько-українського протистояння на економіку росії;
- розглянути ключові трансформаційні трансформаційні сфери для прискорення відновлення України;
- запропонувати рекомендації і завдання економічної політики, які спрямовані на повоєнне відновлення України.

Об'єктом дослідження є російсько-українська війна.

Предметом дослідження є вплив наслідків даної війни, як на економічне та соціальне зростання України, так і усього світу.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися такі методи наукових досліджень: абстрактно-логічний і системно-структурний аналіз, порівняльний аналіз і групування, факторний аналіз, економіко-статистичний, графічний та інші.

РОЗДІЛ 1. СУЧАСНА ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

1.1. Етапи та причини російсько-українського протистояння

Сучасне політичне українсько-російське протистояння почалося не 24 лютого 2022 року, і навіть не у 2014 році, а з моменту фактичного та формального розпаду СРСР. Однак наразі російсько-українська війна є найстрашнішою у Європі з часів Другої світової війни. І якщо у 2014 році росія порушила післявоєнну систему безпеки Європи після анексії АР Криму, проголошення ЛНР та ДНР на території Східної України, то у 2022 році вона розпочала широкомасштабне вторгнення в Україну по всій довжині спільного кордону і з території Білорусі.

Слід сказати, що на думку таких дослідників, як В.П.Горбулін, О.С.Власюк, С.В.Кононенко українсько-російське протистояння є результатом владно-силової реструктуризації пострадянського простору, яка з різною інтенсивністю триває з часів розпаду Радянського Союзу. На їх думку, падіння будь-якої імперії (як континентальної, так і колоніальної) призводить до розбалансування владно-силових відносин на відповідних теренах, що неминуче викликає низку конфліктних ситуацій, якими більшою чи меншою мірою уражено всі постімперські простори [1, с. 11].

В свою чергу, С.Кулицький стверджує, що головна мета російської агресії проти України полягає у фактичному перетворенні України на усталеного сателіта росії за одночасного збереження формальної політичної незалежності України [1, с. 11].

Загалом же дослідниками запропоновано різні пояснення причин російсько-української війни. Зважаючи на це можна припустити, що війна спричинена не однією причиною, а сукупністю причин, які можуть мати різну вагу.

З огляду на це можна визначити наступні причини вторгнення рф на територію України [2, с. 7; 44]:

1. Існування незалежної України неприйнятне для рф, оскільки у минулому, приєднавши територію України, московське царство «проголосило себе імперією, привласнило стародавнє найменування України – Русь – та всю історію України-Русі, зокрема й давньоруську державність». Зважаючи на це, існування незалежної України «робить історію Росії урізаною, руйнує міф про тисячолітню державність, європейську ідентичність».

2. Цілком реальною причиною війни є також «укорінені в російській ментальності ... реваншистські прагнення». Так, загальновідомо, що в історії людства не одна війна мала своєю причиною реванш за приниження від програшу в попередніх конфронтаціях. В даному випадку йдеться про реванш за втрату частини колоній під час розпаду СРСР.

3. Частина дослідників також відзначала, що головною причиною даної війни стала імперськість метропольного етносу рф. Водночас йдеться навіть не про те, що держава є імперією, тобто утримує колонії, а про те, що провадить експансіоністську імперську політику. На оцінку російської імперськості як головної причини російсько-української війни неодноразово можна натрапити в наукових дослідженнях у британських та польських періодичних виданнях. Всесвітня історія містить величезну кількість фактів, якими можна підтвердити тезу щодо імперіалізму як достатньої причини для війни. Колоніальні війни, як прояв імперськості – доволі поширене явище в історії воєн.

4. Інша можлива причина війни – це «укорінені в російській ментальності антиукраїнські ідеологеми». Зокрема, до таких міфологем слід віднести такі переконання російської політичної еліти і пересічних громадян, як: «росіяни й українці є одним народом, возз'єднання їх в одній державі має завершитися формуванням потужного надетносу та утворенням «русского міра» з однією церквою, однією мовою та однією культурою; Україна є частиною росії і не повинна існувати окремо від неї; Україна винна в дезінтеграції радянської імперії

і викликаних цим негараздах росії; незалежна державність України є геополітичною аномалією і становить стратегічну загрозу для росії; росія без України є геополітично незавершеною і не може відродитись як світова наддержава».

Загалом можна стверджувати, що росіяни засадничо мають українофобію, яка проявляється в демонізуванні борців за українську свободу і в політиці тотального приниження тих українців, які відкрито не виступають супроти метропольної нації з метою підштовхнути до виходу з некомфортного стану в напрямку до асиміляції.

5. Ще одне пояснення причин російсько-української війни полягає у покладанні вини за війну на Україну. Для цього вибудовується альтернативна реальність у вигляді геноциду росіян українцями, громадянської війни (мовляв агресії з боку рф насправді нема) та інше. Масштабність фабрикивання фактів, залучення до цього не тільки масмедіа, але й наукових видань, провідних представників влади викликають довіру в частини чужоземних науковців – адже як можна припустити, щоб науковець, високий посадовець говорив неправду, ризикуючи репутацією, а отже й кар'єрою, як це є в демократичному світі. Слід сказати, що серед прибічників такого підходу переважно автори російської наукової періодики і вони, на жаль, узгоджені з маніпулятивними спотвореннями стану справ, які продукує російська пропаганда – збройний напад рф на Україну подано як захист; фразою «не залишалось іншого виходу» намагаються зняти вину з агресора; агресор, підбурювач поданий як спостерігач, миротворець тощо.

6. Одним з пояснень причин війни, на яке можна нерідко натрапити в чужоземній науковій періодиці, є те, що війну спровокував Захід, НАТО, оскільки рф не залишалось іншого вибору, щоб захистити свою безпеку. Зокрема, серед прибічників такого підходу частіше можна натрапити на російські прізвища і вони, на жаль, також узгоджені з маніпулятивними спотвореннями стану справ, які продукує російська пропаганда.

7. Однією з причин війни дослідники називають потребу/можливість посилити свій поступ за рахунок використання «промисловості, вигідного геополітичного положення, інтелектуального потенціалу й великих людських ресурсів» України. Так, для відновлення колишньої величі потрібна Україна «з її територіями, ресурсами та людським потенціалом». Той факт, що загарбники приходять щоб відібрати чуже, поглинути людські, природні та, в широкому сенсі, культурні ресурси, мабуть ні в кого не викличе заперечень. Водночас, щодо конкретного прикладу даної війни можуть виникнути сумніви. Адже, якщо країна з двома відсотками світового населення володіє сорока відсотками корисних копалин, і величезною частиною суші, то виникає думка, що і в разі дев'яноста відсотків природних ресурсів їх також буде мало. Напрошується вислів давньогрецького філософа, що бідний не той в кого мало, а той, кому увесь час не вистачає. Отже, здобуття природних ресурсів – це більше подібне на привід для війни, а не на причину.

Можливо більш імовірною причиною є людські ресурси. Демографічна проблема в рф є дуже гострою, стрімко зростає кількість мусульман, китайців. На фоні прагнення КНДР повернути території, анексовані Російською імперією після програних Китаєм опіумних воєн, московія зацікавлена у збільшенні кількості християн, у збільшенні кількості громадян, яких можна використати як гарматне м'ясо.

8. Серед пояснень причин російсько-української війни можна натрапити на погляд, що головною причиною є те, що війна стала потрібною як останній шанс повернути Україну до колоніального статусу: «російська сторона розглядала й розглядає соціокультурну та особливо геополітичну самоідентифікацію України виключно в рамках зони російських «привілейованих» інтересів, як елемент слов'янської єдності, «русского мира». Самостійність, «нетотожність» України з рф сприймається як загроза та виклик. Отже, євроінтеграційний дрейф Києва від зони «привілейованих інтересів» москви – це головна причина нинішнього російсько-українського конфлікту» [38].

Важливо відзначити, що таке пояснення не викликає заперечень, однак воно не є повним – мотив «не втратити шанс повернути Україну в колоніальний стан» також має свої причини, це може бути реваншизм, може бути прояв імперськості, а може бути і якась інша причина. Водночас, відсилання до імперськості також не дає повної картини – чи ця імперськість – притаманна на ментальному рівні, чи це продукт якоїсь специфічної ситуації.

Отже, з огляду на все сказане вище, потрібно зазначити, що в дійсності глибинні причини, які перебувають на початку причинових ланцюгів, що завершуються воєнною агресією, наразі достеменно визначити досить важко.

Також варто відзначити, що на думку багатьох експертів, феномену україно-російської «гібридної війни» притаманні такі найбільш характерні складники [2, с. 15]:

1. Інформаційна війна. Пропаганда та контрпропаганда. Використання інформаційних технологій і пряма агентурна робота з населенням.
2. Здійснення спеціальних операцій на території супротивника з метою дезорганізації системи управління, порушення соціальної інфраструктури.
3. Використання звичайного озброєння та військової техніки для взяття під контроль стратегічно-важливих територій (окремих об'єктів).
4. Участь парамілітарних структур (добровольці, найманці, партизанські загони) та приватних збройних формувань.
5. Зовнішній вплив. Пряма або опосередкована участь іноземних акторів і міжнародних організацій.

Загалом же під ударом російської агресії опинилося суспільство не тільки України, але й інших країн Східного партнерства й окремих країн-членів ЄС. Російський вплив набув таких загрозливих масштабів, і це змусило шефа британської розвідки Е. Паркера вперше за 107 років діяльності служби виступити з публічною заявою 1 листопада 2016 року в The Guardian: «росія використовує весь спектр своїх державних органів для просування своєї зовнішньої політики за кордоном у все більш агресивний спосіб – із допомогою

пропаганди, шпигунства, диверсій і кібератак. росія веде сьогодні діяльність по всій Європі й у Великій Британії» [38].

Таким чином, сучасний стан зовнішньої політики російської федерації характеризується намагання утримати геополітичний контроль за ситуацією в межах пострадянського простору, що суперечить євроінтеграційному курсу України та низки інших держав цього простору. Європейська та євроатлантична інтеграція України, вихід зі сфери впливу росії означає, з одного боку, провал російськоцентричного євразійського інтеграційного проекту і крах претензій москви на «особливі права» на теренах СНД, а з іншого – послаблення її геополітичних і геоекономічних позицій.

1.2. Україна як фактор зміни історичних епох

Слід сказати, що російське вторгнення в Україну в лютому 2022 року, а також рішення Заходу підтримати Україну та запровадити безпрецедентні санкції проти росії поклали край тривалому періоду того, що, з певними зусиллями, можна було б назвати миром та співпрацею в Європі. Так, до повномасштабного вторгнення росії в Україну військові конфлікти мали обмежений характер і обмежений вплив на світовий розвиток. Однак агресія ж росії суттєво вплинула на нього, змінивши характер розвитку Європи і світу, а також спричинивши оновлення альянсу США, Великої Британії та ЄС на нових засадах, при одночасному посиленні сприйняття цивілізаційних цінностей [40].

Крім того, війна в Україні відіграла значиму роль у попередженні держав стосовно того, що у сучасному світі зовсім не виключена агресія авторитарного режиму проти однієї демократичної країни. З огляду на це й засоби для стримування загарбницьких дій мають зміцнюватися так само, як повинні зміцнюватися можливості надання допомоги, а також скоординованість партнерських країн і світової спільноти загалом у протидії агресії [40].

Важливо відзначити, що для України війна по суті стала зміною двох історичних епох. Так, в минулому залишилося існування у пострадянській «сім'ї дружніх народів». Натомість Україна отримала шанс на цивілізоване майбутнє.

В свою чергу, для європейських країн та європейських інститутів російська агресія виявилася «досконалим штормом», завдяки якому європейське співтовариство, надаючи величезну допомогу Україні, зрозуміло необхідність оновлень у світовій і європейській системах безпеки, міжнародному поділі праці, глобальних енергетичних поставках і ланцюгах доданої вартості задля мирного майбутнього людства.

Згідно із твердженнями міжнародних експертів, глобалізаційна експансія, яка прискорила на початку 1990 року і характеризувалась домінуванням наймогутнішої країни світу – США, сьогодні вичерпала свій «традиційний» потенціал всеосяжності. Так, останніми роками можна бачити свідчення того, що світові політика та економіка набувають дедалі більше ознак, характерних для так званого двополярного світу, що надає процесам глобалізації нових рис і, між тим, співвідноситься з цивілізаційними цінностями [29].

Загалом можна зазначити, що події в Україні, по суті, прискорили стратегічне затвердження двох цивілізаційних угруповань – демократичного і авторитарного, а також способів співіснування двох вказаних світів, у т.ч. вибором стратегічного партнера, цінностей, які цей партнер пропонує світу, допустимим рівнем компромісів між проголошуваними цінностями і економічними вигодами. При цьому важливо нагадати, що напередодні повномасштабного вторгнення РФ на територію України більшість країн Заходу підтримували певний нейтралітет стосовно країни-агресора, а також пропонували знайти компроміс, хай навіть за рахунок територіальних втрат України та перетворення її на сателіта Росії. Втім український супротив та мужня боротьба за свободу і незалежність «змусила» змінити позиції Заходу, фактично утворивши проукраїнську антиагресорську коаліцію.

Отже, у даному випадку можна говорити проте, що у контексті України світ розділився на дві великі групи, в основі поділу яких є ставлення тієї чи іншої країни до російської агресії, ступінь підтримки, у т. ч. власною участю, згодою з виключенням росії з міжнародних інститутів, або ж у протилежному випадку – наскільки країна є байдужою до агресії, наскільки готова до її виправдань, наскільки не готова (чи не бажає) протидіяти агресору [40].

Безпрецедентною особливістю сьогодення є те, що людство за останні три роки переживає другу глибоку соціально-економічну кризу. Головні «джерела» цих криз різні. Так, криза 2020 року була спровокована глобальною коронавірусною пандемією. 2022 рік, в свою чергу, став трагічним для країни внаслідок російської агресії. Однак візуальні симптоми цих криз мають спільні риси.

Зокрема, найперше, що проявилось при розгортанні криз – це відверта неготовність людства, навіть розвинутої Європи, до швидкої скоординованої протидії загрозам, які початково сприймаються лише як локальні. Як наслідок – спроби посилення коронавірусної дипломатії, замість реальної вакцинації, чи відверта обережність у протидії агресору, щоб його не розлютити.

Водночас особливо вражаючим стали непослідовність і суперечливість міждержавних дій. Навіть коли захворюваність коронавірусом набула глобального характеру, пошук і виробництво ліків не набули інтернаціоналізації. Водночас це супроводжувалось надмірними заборонами і контролем суспільства не лише з метою дотримання карантинних вимог, але й (у багатьох країнах) обмеженням громадянських прав та свобод. Хоча уряди під час нападу коронавірусу намагалися мобілізувати ресурси на охорону здоров'я та медичні закупівлі, торгівля та транспорт зазнали краху, робочі місця були заблоковані, тому й результативність антикризових заходів залишала суспільства без належного захисту.

Загалом непослідовність у протидії коронавірусу ще можна пояснити неочікуваністю його масштабності, хоча упродовж останніх десятиліть різного

сорту епідемії виникали ледь не щорічно. Війну у Європі також ніхто не очікував, а європейські уряди були впевнені у надійності НАТО, яке розглядалося як певний гарант миру. Крім того, погана узгодженість позицій країн-членів ЄС і НАТО взагалі могла навіть сприяти агресору. Слід відзначити, що на невпевненість та неспішні дії Європи не могла не вплинути також відверте ігнорування самою Україною ризиків вторгнення і розгортання повномасштабної війни.

Однак, незважаючи на суперечливе ставлення різних країн до російської агресії та вірогідних процесів її протікання, США, ЄС, НАТО та інші інститути отримали нові напрями для власного позиціювання і консолідації. Так, війна в Україні відновила особливу роль США у формуванні та захисті світового порядку.

Як відомо, після неочікуваного виведення американських військ з Афганістану виникали побоювання у готовності США в подальшому очолювати глобальні безпекові структури. Але швидкість, масштабність і цілеспрямованість заходів, які вжили США для допомоги Україні, довели важливість Америки для демократичного світу.

Про ще більші зміни можна говорити і в контексті Європи. Зокрема, війна стала тим фактором, який змусив ЄС переглянути власне ставлення, в т. ч. у фінансовому вимірі, до європейської безпеки, а з тим ревізувати цільові установки «стратегічної автономії» і повернутися до визнання лідерства США у забезпеченні безпеки демократичної Європи [29].

Як результат, успішна демонстрація Заходом єдності у протидії агресору змусила Китай, хоча й тимчасово, відмовитись від парадигми зростання Сходу у протизаходній політиці послаблення Заходу, а також прийняття китайськими лідерами рамок для двосторонніх відносин. Все це сприяло тому, що тимчасово вдалося загасити конфлікт навколо Тайваню при одночасному започаткуванні низки двосторонніх контактів для пошуку рішень стосовно розбіжностей. Свідченням цього є

відмежування Китаю від військової допомоги росії наприкінці 2022 року завдяки наявності представлених рамок («червоних ліній»).

Не можна не відзначити і те, що війна виявила значною мірою диференційований вплив на суспільства – кожна країна по-різному реагувала на початок подібної агресії. Звичайно, крім України, втрати якої є безпрецедентні, економіки багатьох країн частково втратили доступ до ресурсів внаслідок їх імпортової дороговизни. Водночас з'явилась низка країн, які виграли або мали потенціал до виграшу (експортери енергетичних товарів), або ж отримали додаткові вигоди як «компенсацію» за недоотримані блага (дешеві енергоресурси), що привносило ризики для стратегічного партнерства.

Окрім економічних втрат, в певній мірі розвивалися і психологічні, які, своєю чергою, множили економічні. Так, характерною поведінкою людей при коронавірусі стали перебування всіх по домівках, позаофісна зайнятість, вимушене дотримання заборон на переміщення. Війна ж сприяла переміщенню великих мас людей, широким хвилям мігрантів, що прокотилися по всій Європі, та, як результат, вилилося у так звану «втому» в багатьох країнах [40].

Ще однією особливістю є часовий фактор. Так, коронавірусне цунамі накрило всіх майже одночасно, всі країни понесли втрати, численні звичні економічні механізми були зруйновані – практично жодна країна не змогла уберегтися. Однак, головні ризики мали обмежений у часі вимір, свідченням чому є чемпіонат світу з футболу 2022 році, де серед десятків тисяч уболівальників на стадіонах жоден не носив маску. Щодо війни в Україні, то поки, на жаль, вона не має обмеженості в часі, хоча і є підстави очікувати переможну ходу української армії. Однак поки реальність не дає права заспокоюватись. Відповідно наразі важливим аспектом є максимальне врахування помилок та ускладнень, які виникали у попередні кризові періоди, що дасть сподівання на їх вчасне запобігання, а з тим – трансформацію зрозумілих ризиків у позитивні можливості.

Отже, ситуація у світі складається не найкращим чином – говорити про швидке настання миру зарано. З огляду на це, як для США та Європи, так і для України доцільним було б практичне використання спільно набутих навичок протистояння потужному агресору та побудова надійного бар'єру, що відділяє демократичну Європу від авторитарної росії. Так, цілком органічно виглядали б надання Україні членства в НАТО, включення України до поясу протиповітряної і протиракетної оборони НАТО, побудова з використанням її території і досвіду бойових дій міцної і стійкої системи колективної оборони.

Водночас вимоги до раціональної і результативної економічної політики посилюються, оскільки зростає її невід'ємність від національної (економічної) безпеки. Причому на глобальному рівні це проявляється навіть більш чітко, ніж на національному, а складовими чи прискорювачами посилення взаємозалежності економічної політики і національної безпеки можуть слугувати [21, с. 67]:

1) геополітичний розвиток, який зумовлений зростаючою могутністю Китаю та його відносинами із США. Дедалі зрозумілішим є необхідність посилення партнерства і взаєморозуміння між двома найбільшими країнами світу;

2) кліматичні та екологічні зміни, у т. ч. внаслідок застосування нових технологій, значна частина яких має подвійну спрямованість, а з тим може принести людству як благо, так і катастрофу;

3) економічна безпека вимагає впевненості і переконливості у тому, що виробничі можливості, інвестиції і технологічна співпраця не призведуть до погіршення стану і ризиків національній безпеці. Поряд з цим, надмірна увага до безпеки не може обмежувати економічну активність і взаємодію з партнерськими країнами.

Таким чином, узагальнюючи все сказане вище, логічно відзначити, що наразі у світі не існує жодної міжнародної згоди стосовно того, який порядок у дійсності відповідає потребам сучасного світоустрою і глобальній безпеці.

Водночас російська військова агресія довела, що мирне співіснування потребує відносин, заснованих на правилах. Поряд із цим, вона також продемонструвала легкість, з якою окремі країни можуть зруйнувати відповідні правила, сподіваючись на безкарність.

1.3. Глобальні економічні виклики перед демократичними країнами і потреби посилення їх згуртованості

В умовах посилення загроз глобальній безпеці загострюються ризики впадання у глобальну економічну кризу. Як було зазначено вище, потрясіння останніх років – пандемія та російсько-українська війна – відобразили та прискорили радикальну зміну світового порядку. Зокрема, 2022 рік суттєво вплинув на сталість світової економіки, закреслив надію на повернення до нормального життя і до колишніх темпів зростання добробуту, що тільки почав відновлюватись після коронавірусної кризи.

За оцінками міжнародних фахівців, причини кризи полягають в хронічних проблемах світової економіки, геополітичній напруженості, нерівномірному відновленню після пандемії, зростанні боргового навантаження, коли у багатьох країн утворилася значна заборгованість, частково пов'язана із зусиллями щодо подолання серйозних наслідків пандемії тощо [37].

Все це сприяє тому, що посилюються процеси диференціації і нерівності розвитку країн. Більш того, усі фактори поглиблюються сучасними військовими діями та природними катаклізмами. Причому всі ці фактори МВФ називає індикаторами кризи, але криза, за прогнозами, буде ще попереду. Відповідно, за визначенням аналітиків Всесвітнього економічного форуму, комбінація нових ризиків із «старими» формує кризове десятиліття 2023 – 2033 років.

Загалом для визначення сучасного стану аналітики Всесвітнього економічного форуму використовують такий термін, як «полікриза». Зокрема, даний стан характеризуються такими ризиками [37]:

- 1) наявність високого рівня державного боргу;
- 2) наявність низького зростання, низьких інвестицій та деглобалізації;
- 3) гальмування розвитку людського потенціалу після десятиліть прогресу;
- 4) швидкий та необмежений розвиток технологій подвійного призначення;
- 5) зростаючий тиск наслідків зміни клімату при звуженні вікна можливостей для пом'якшення цих змін.

Всі ці ризики, в свою чергу, поєднуються в майбутньому десятилітті, роблячи його унікальним за рівнем невизначеності та турбулентності.

Слід сказати, що ще у листопаді 2012 року Національна рада з розвідки США підготувала доповідь «Глобальні тенденції 2030: Альтернативні світи», яка надає оцінку глобальних тенденцій та прогноз того, як може змінитися світ у період до 2030 року. У доповіді було визначено ряд «мегатенденцій» та «чинників, що змінюють правила». Зокрема, до мегатенденцій було віднесено:

- розширення права та можливостей особистості, що обумовлені поширенням комунікаційних та інших технологій, у т. ч. руйнівних [37];
- демографічні зміни, зокрема, старіння населення у багатьох країнах, що супроводжуватиметься значним припливом молоді, урбанізацією та великими міграціями;
- ускладнений доступ до продуктів харчування, води та енергоресурсів.

Крім того, провідні аналітичні центри дотримуються тієї думки, що не набула вирішення ще криза, яка почалася у 2008 році, існуючі структурні проблеми економіки також залишаються невирішеними. Отже, внаслідок того, що серйозних системних змін у світовій економіці з 2008 року так і не відбулося, відповідно криза не набула свого логічного завершення.

Необхідно відзначити, що експерти Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) на сьогодні виокремлюють 15 глобальних ризиків, які зумовлюватимуть напрями розвитку на найближче десятиріччя. Так, до трійки найвагоміших глобальних ризиків експерти відносять кризу вартості життя, стихійні лиха та екстремальні погодні явища, а також геоекономічну конфронтацію. І хоча, за

оцінками експертів, глобальна криза вартості життя вже настала (зростання цін на продукти харчування, енергоносії, загальні витрати домогосподарств), та ця криза сприймається як короткострокова, вплив якої послабшає упродовж декількох років, а зростання частки найбільш вразливого населення може призвести до подальшої економічної та політичної нестабільності. При цьому ліберальні економісти наполягають, що прагнення урядів надавати бюджетну підтримку населенню веде до погіршення балансів бюджетів і скорочення можливостей такої підтримки в майбутньому [40].

Варто також звернути увагу, що до топ-10 як короткострокових, так і довгострокових глобальних ризиків на наступні 10 років не увійшов жоден ризик зі сфери економіки. Справа тут швидше в особливостях маркування списку: насправді реалізація практично будь-якого з трьох десятків ризиків, що оцінювалися, безпосередньо впливає на економіку (від «кризи зайнятості», віднесеної до групи соціальних ризиків, до «колапсу держави», віднесеної до «геополітики»).

Експерти ВЕФ попереджають, що широке використання економічних важелів для досягнення геополітичних цілей загрожує виникненням проблем другого порядку, зокрема, недовіри. Зростаюча недовіра та підозрілість між глобальними та регіональними державами вже призвели до пріоритизації військових витрат та стагнації механізмів нерозповсюдження зброї. Нова хвиля мілітаризації негативно позначиться на фінансах і технологіях, що змушуватиме держави активно усувати виявлені взаємозалежності задля національної безпеки, що, у свою чергу, може призвести до результатів, прямо протилежних до наміченої мети, знизивши стійкість економік, що, зі свого боку, призводить до появи нових ризиків включаючи нестачу робочої сили, громадянські заворушення, пандемії та природні катастрофи.

Крім того, експерти ВЕФ попереджають, що ослаблення економік через геополітичну напруженість може призвести до рецидивів затяжної інфляції та уповільнення економічного зростання. Якщо оншоринг і френдшоринг стануть

пріоритетами, особливо у таких стратегічних галузях, як технології, телекомунікації, фінанси, сільське господарство, видобувна промисловість, охорона здоров'я та фармацевтика, то споживачі можуть зіткнутися з високим зростанням витрат на широке коло товарів та послуг. Прагнення деглобалізації продовжить послаблювати існуючі міжнародні механізми управління, які, власне, і покликані знижувати глобальні ризики.

Також до топ-10 глобальних ризиків як короткострокових, так і довгострокових, входить соціальна поляризація. Вона визначається як втрата соціального капіталу та розкол суспільства, що веде до зниження соціальної стабільності, індивідуального та колективного благополуччя та економічної продуктивності. Важливо відзначити, що має властивість підживлюватися також багатьма іншими ризиками – від боргових криз, інфляції, затяжної рецесії до кліматичної міграції. Сьогодні поляризація посилюється не лише між країнами, а й між людьми всередині країн. Наслідки соціальної поляризації є також значними: від уповільнення економік до соціальних заворушень. Зокрема, зростання невдоволення громадян діями уряду має прояв у частих та некерованих громадянських протестах. Так, згідно з Глобальним трекером протестів з січня по жовтень 2022 року у світі відбулося більше протестів, ніж за весь 2021 рік [40].

Потрібно відзначити, що на тлі посилення фінансового тиску відбувається скорочення фінансування соціальної сфери та зростання витрат і вартості робочої сили, оскільки інфляція триває, економіка стагнує, а уряди перерозподіляють витрати на користь геополітичної безпеки. Це, в свою чергу, буде сприяти зниженню якості соціальної допомоги та доступу до неї навіть у благополучних країнах.

Геополітична напруженість може обмежити спільну розробку необхідних товарів та обмін новими науковими досягненнями. До того ж пріоритет міркувань безпеки може означати, що бюджет має менше ресурсів для фінансування соціальних потреб, що може стати ключовим фактором для

реалізації інших глобальних ризиків. Зокрема, країни з розвинутою економікою матимуть більше можливостей для інвестування в економічний розвиток, проте розрив між ними та країнами, що розвиваються, зростатиме.

Таким чином, потрясіння останніх років – пандемія та російсько-українська війна – сприяли радикальній зміні світового порядку. Посилення загроз глобальній безпеці, і особливо у 2022 році після повномасштабного вторгнення РФ на територію України, суттєво впливає на сталість світової економіки, мінімізуючи можливість повернення до нормального життя і до колишніх темпів зростання добробуту, не дивлячись на те, що становище тільки почало відновлюватись після коронавірусної кризи.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА НАСЛІДКІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ДЛЯ СТОРІН ТА СВІТОВОЇ СПІЛЬНОТИ

2.1. Загальний огляд економічної ситуації в Україні

Десять років тому почалося протистояння України проти росії. Однак після повномасштабного вторгнення рф на територію України 24 лютого 2022 року

національна економіка стикнулася із небаченим за всю історію шоком. Так, військова агресія росії завдала потужного удару по усіх ланках вітчизняної економічної системи, що призвело до зниження виробництва основних видів продукції. Зокрема тієї, що становить основу експортного потенціалу України. Крім того, через окупацію деяких територій були заблоковані морські порти, а відтак і лівова частка зовнішньої торгівлі. Через обстріли відбувалося знищення транспортно-логістичної, соціальної, маркетингової та інженерної інфраструктури цілих регіонів. Все це, в свою чергу, призвело до відтоку кадрів за кордон, а також їхньої часткової передислокації на захід держави. Інакше кажучи, всі ці події стали причиною того, що сотні тисяч або навіть мільйони людей опинилися викинутими з активного економічного життя [7, с. 106].

З огляду на це, доцільно констатувати, що таке становище ставить під загрозу можливість надійного та довготривалого закріплення успіхів Збройних Сил України на фронтах нинішньої війни. Адже загальновідомим є той факт, що без надійного економічного тилу досягнення воєнних перемог суттєво ускладнюється, а забезпечення стійкого повоєнного зростання стає фактично неможливим.

Безумовно, сучасні умови є досить складними для народу та економіки України. Водночас ситуація є не настільки критичною, як може здаватися на перший погляд.

Отже, найважчим для вітчизняної економічної системи став 2022 рік. Зокрема, масштаби втрат, динаміка занепаду галузей є безпрецедентними. Так, найбільший шок від повномасштабної війни припав саме на березень 2022 року. Мінекономіки з використанням непрямих методів розрахунку та інструментів моделювання оцінило падіння ВВП у березні 2022 року на рівні 47 – 50 % (по відношенню до березня 2021 року) [10, с. 2], що, в свою чергу, призвело до падіння у I кварталі за даними Державної служби статистики України на 15,1 % [10, с. 2].

Потрібно зазначити, що зміни у структурі економіки України мають своє відображення у таких ключових показниках, як реальний ВВП, індекс споживчих цін, сальдо поточного рахунку, міжнародні резерви тощо (рис. 1) [33, 34, 35].

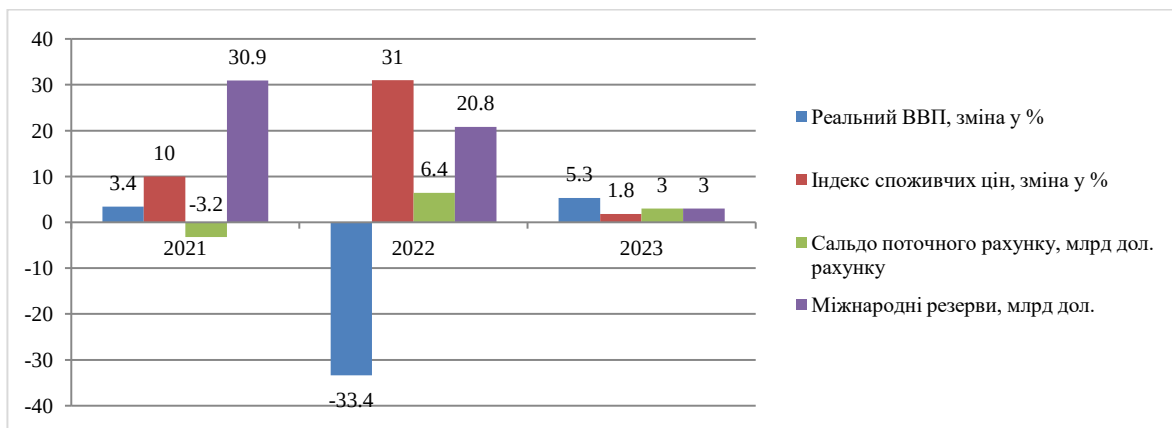

Рис. 2.1. Базові поточні макроекономічні показники України

Крім того, війна зумовила стрімке зростання інфляції, яка в 2022 році перевищила ціль на 21,0 в. п. у порівнянні із аналогічним показником у 2021 році. Слід сказати, що зростання інфляції мало дестимулюючий вплив не лише на економіку, але і на рівень споживання, а також купівельну спроможність громадян/

У 2023 році економіка почала поступово адаптуватись до поточних умов. Темпи зростання економіки є дуже малими, але така позитивна тенденція визначається наступними моментами [41]:

1. Поступове повернення середнього рівня заробітної плати на довоєнний рівень після падіння у 2022 році, що в основному відбулося завдяки відносно високим зарплатам військових. Не можна не відзначити також зростання заробітних плат в тилу через те, що багато людей виїхало, різні галузі відчувають брак спеціалістів і готові платити більше, щоб мотивувати компетентних фахівців працювати. При цьому порівняно з 2022 роком середня заробітна плата у 2023 році трішки менша. До того ж потрібно враховувати, що кошти рахуються у гривневому еквіваленті. Якщо перевести рівень зарплат у долари, показники довоєнного часу поки не досягненні.

2. Зростання ВВП. Так, за підсумками 2023 року зростання даного показника є суттєвим. Однак згідно із прогнозами Єврокомісії щодо ВВП України на 2024 рік, то вони є дещо менш позитивні – вказано що цей показник сягне 3,7%, замість прогнозованих 4%.

Водночас війна до сих пір триває, а це означає, що втрати економіки і бізнесу триватимуть, а наші громадяни й далі відчуватимуть негативний та навіть руйнівний вплив воєнних подій.

З огляду на це далі доцільно визначити основні проблеми розвитку економіки України сьогодні. Зокрема, згідно із підрахунками Міністерства фінансів України витрати на війну становлять приблизно 130 мільярдів гривень щомісячно. Ця сума у порівнянні із щомісячним доходом в бюджет, розмір якого становить приблизно 80 мільярдів гривень, є надзвичайно великою для України. Враховуючи ці дані, загальні витрати на рік війни сягають 1,56 трильйона гривень. Як результат, подібні показники створюють значний фінансовий тиск на економіку країни та вимагають уважного планування розподілення ресурсів для забезпечення необхідних витрат на національну безпеку [47].

Головна ж проблема полягає в тому, що Україна не здатна самостійно підтримувати економічний добробут та фінансувати війну такого масштабу, яка відбувається наразі. Так, наприклад, Росія на війну витрачає близько 100 мільярдів доларів у рік. В свою чергу, Україна може конкурувати та покрити свої витрати виключно з допомогою західних партнерів. Без їх підтримки це було би неможливо, оскільки через податки з громадян та бізнесу таку суму не зібрати [47].

Таким чином, з огляду на те, що в сучасних умовах вітчизняна економіка все більше перетворюється на один із пріоритетних фронтів, відповідно він і повинен буде визначати подальший перебіг військових дій, а також спроможність держави успішно відбудовуватись після їх закінчення.

Так само як на полі бою, коли запорукою перемоги стає насамперед грамотне військове керівництво, успіхи на економічному фронті значною мірою

залежать від спроможності управлінців різних рівнів сформувати адекватні стратегічні плани, а також забезпечити ефективність практичної реалізації останніх. Іншими словами, Україна має значний потенціал та передумови для повоєнного відновлення економіки. Проте без адекватних дій з боку влади, що полягатимуть у впровадженні відповідних інструментів економічної політики, цей потенціал повоєнного відродження може бути нівельованим.

Відповідно, сьогодні важливим завданням, що стоїть перед українською владою, є формування оптимальної стратегії післявоєнного відновлення економіки, яка зможе забезпечити поступовий вихід країни із кризи, а також буде враховувати [47]:

1) масштаби воєнних втрат, які складаються із фінансових та людських, зруйнованої інфраструктури та виробничих потужностей, знешкодженого природнього потенціалу, призупинених інвестиційних проектів, скороченого попиту населення, зруйновану транспортну інфраструктуру, заблоковані порти, запроваджені обмеження на транскордонні валютні платежі, а також звуження спектру вітчизняних товарів, дефіцит імпорту енергоресурсів;

2) обмеженість джерел, які можуть бути використанні для залучення фінансових ресурсів в контексті грошової підтримки процесів відбудови економіки України;

3) зміни у структурі людського капіталу, зокрема високий рівень безробіття, масовий відтік кадрів за межі країни та ризик неповернення значної частини громадян, які виїхали за кордон в пошуках тимчасового притулку, а також безпрецедентні зміни балансу робочої сили за регіонами.

2.2. Соціально-економічні наслідки російсько-української війни для України

Військова агресія росії проти України викликала масштабні руйнування виробничого капіталу та інфраструктури, принесла людські жертви та соціальні

втрати. Війна призвела до скорочення робочих місць і доходів, зменшення купівельної спроможності і обсягів накопичених активів. У 2022 році національна економіка втратила 30 % реального ВВП, а 13,5 млн. осіб змушені були покинути свої домівки. Більше 7 млн осіб опинилися за межею бідності, а рівень бідності сягнув 24 % населення [8, с. 85].

Зокрема, за даними дослідження Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, припускається катастрофічне падіння народжуваності в Україні у 2023 році. Вважається, що станом на 1 січня 2023 року чисельність населення України становила лише 28 – 4 млн осіб, у той час, як станом на 1 січня 2022 року в Україні проживало 34,5 мільйона громадян, а ще майже всього 30 років тому, станом на 1 січня 1993 року було 52,2 мільйона осіб. За оцінками міжнародних організацій, зокрема Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, у країнах Європи зареєстровано більш як 5 мільйонів українців, у росії – 2,9 мільйона (одні виїхали добровільно, інших насильно депортували). Тобто за кордоном перебуває близько 8 мільйонів біженців (фактично понад 20 % населення виїхало). Такої хвилі міграції Європа не знала з часів Другої світової війни [8, с. 85].

За кордон виїхали здебільшого люди працездатного віку (30 – 49 років). Згідно з результатами соціологічного опитування, 30 % українських біженців – це висококваліфіковані фахівці, 12 % – кваліфіковані працівники, 14 % – підприємці. І повернути їх буде дуже важко, бо західні партнери, які сьогодні нам дуже допомагають, після закінчення війни будуть конкурувати з Україною за українців [8, с. 86].

Слід сказати, що експерти Світового банку і Єврокомісії оцінюють пошкодження від війни в Україні в період з 24 лютого 2022 року до 24 лютого 2023 року в сумі 134,7 млрд доларів, а потреби у відновленні – 410,6 млрд доларів (табл. 2.1) [32].

Таблиця 2.1

Вартість збитків від військових дій і потреб

на 24.02.2023 року, млрд дол. США

Сектор	Пошкодження	Потреби
Житло громадян	50,4	68,6
Освіта і наука	4,4	10,7
Охорона здоров'я	2,5	16,4
Соціальний захист і засоби до існування	0,2	41,8
Культура і туризм	2,6	6,9
Енергетика і добувні галузі	10,6	47,0
Транспорт	35,7	92,1
Телекомунікації та цифрові технології	1,6	4,5
Водопостачання та очищення води	2,2	7,1
Муніципальні послуги	2,4	5,7
Сільське господарство	8,7	29,7
Промисловість і торгівля	10,9	23,2
Іригація, управління водними ресурсами	0,4	8,9
Фінанси і банківська справа	0	6,8
Охорона довкілля і ліси	1,5	1,5
Державне управління	0,3	0,637,6
Розмінування	0	1,5
Інші	0,2	410,6
ВСЬОГО	134,7	

Якщо говорити про пошкодження або прямі втрати від першого року війни, то за оцінками Світового банку і його партнерів найбільших втрат зазнали житловий сектор (38 % сумарних пошкоджень), транспорт (26 %), енергетика (8 %), промисловість і торгівля (8 %), сільське господарство (7 %). Зокрема, за рік російсько-української війни руйнувань і пошкоджень зазнали 1,4 житлових приміщень (окремих квартир, будинків), серед них 135 тис. – приватних будинків і 39 тис. гуртожитків.

При цьому у загальній сумі потреб на відновлення (410,6 млрд. доларів) транспортний сектор займає 22 %, житловий сектор 17 %, енергетика 11 %, сфера соціального захисту і життєдіяльності 10 %, боротьба з небезпечними ситуаціями 9 %, сільське господарство 7 % [32].

В цілому ж економічні збитки від війни охоплюють не лише руйнування та пошкодження інфраструктури, виробничих об'єктів, суспільних інституцій, а й втрати людського капіталу та витрати ресурсів на військове протистояння. Так, в 2022 році національні бюджетні витрати на оборону складали 23 % ВВП, а в

2023 році – 20 % ВВП. Поряд з цим, військова допомога Україні від західних партнерів до 15 січня 2023 року становила 65,4 млрд дол. США або 46,5 % ВВП за 2022 рік [13, с. 56].

Крім того, суттєвими є й демографічні втрати від воєнних дій, які поки що важко оцінити. Але за результатами дослідження ЄБРР у світі навіть через 25 років після закінчення воєн населення постраждалих країн залишалося помітно меншим, ніж у співставних країнах без збройних конфліктів. Основними складовими цих втрат є жертви військових дій, відтік біженців і зменшення народжуваності.

Також за даними ЄБРР у середньому воєнні події мають своїм наслідком падіння ВВП на душу населення на 9 % відносно довоєнного рівня. Однак найбільш деструктивні і масштабні війни закінчувалися падінням ВВП на душу населення на 40 – 70 %.

В Україні поки що зарано говорити про сумарне падіння ВВП у результаті нинішньої війни, але в 2014 – 2015 роках після першого акту російської агресії Україна вже втратила 15,8 % ВВП, а в 2022 році реальний ВВП зменшився на 30 % [39].

Необхідно сказати, що для порівняння втрат від війни в Україні доцільним є порівняння з втратами в інших країнах, постраждалих від воєнних дій. Так, гігантські втрати реального ВВП в перший рік війни вирізняють Україну від інших епізодів воєнних дій. Загалом же падіння реального ВВП з темпом 25 – 50 % за один рік конфлікту, як правило, мало місце лише в країнах, що зазнавали капітуляції чи нищівної поразки у війні (Німеччина, Австрія, Японія, Ірак), або ж у країнах, де бойові дії велися на понад 50 % території (Боснія і Герцеговина).

Суттєвих втрат від війни зазнала українська промисловість. За 2022 рік промислове виробництво України впало на 38 %, а сума збитків у промисловості і торгівлі оцінюється фахівцями Світового банку в 10,9 млрд доларів США. При цьому потреби у відновленні для цих секторів на період до 2033 року складають 23,2 млрд доларів США. 80 % із цієї суми – це прогнозовані витрати на відбудову

і модернізацію виробничих приміщень, машин і обладнання, відновлення складських запасів.

Важливо також зазначити, що деструктивні наслідки війни проявляються не лише в економіці та соціальній сфері, а й у фінансовій системі країни, що веде збройну боротьбу. Так, рівень інфляції в Україні у 2022 році майже відповідає середньорічному рівню інфляції в 9 європейських країнах, найбільш постраждалих від Другої світової війни. У той же час темпи інфляції в Україні контрастують із середньорічною інфляцією під час війни в Хорватії в 1991 – 1995 рр. (471,7 %), в Іраку в 1991 рр. (181 %) та в Італії в 1941 – 1945 рр. (77,3 %) [18, с. 18].

Загалом доцільно констатувати, що доволі помірна інфляція 2022 року в Україні при масштабних руйнуваннях виробничої бази та інфраструктури була пов'язана з тим, що західний кордон України залишався відкритим, а сусідні країни не були охоплені війною. У такий спосіб значна частина споживчого попиту в Україні задовольнялася за рахунок імпорту. Імпорт компенсував частину втраченої внутрішньої пропозиції, а масштабна зовнішня допомога допомагала підтримувати купівельну спроможність населення відносно імпорту. Заморожування енергетичних тарифів в Україні при зростанні світових цін на енергоносії також допомагало стримувати темпи інфляції.

Монетарне фінансування дефіциту бюджету обсягом 8 % ВВП за 2022 рік не вплинуло істотним чином на прискорення темпів інфляції, оскільки розширення гривневої пропозиції стерилізувалося валютними інтервенціями НБУ за рахунок міжнародних резервів. Поповнювалися офіційні резерви знову ж таки іноземними позиками і грантами. За 2022 рік Україна отримала понад 32 млрд доларів зовнішньої допомоги від офіційних донорів.

У 2023 році Європейський Союз став найбільшим донором прямої бюджетної підтримки. У рамках нової Програми макрофінансової допомоги на 2023 рік Україна отримала пільговий кредит на загальну суму 18 млрд євро (у гривневому еквіваленті – 714,9 млрд гривень). Міжнародний валютний фонд у

березні 2023 року затвердив нову чотирирічну програму – Механізм розширеного фінансування (EFF) для України в умовах війни із загальним фінансуванням у розмірі 15,6 млрд дол. США (11,6 млрд СПЗ).

За підсумками 2023 року Україна успішно пройшла два перегляди програми з виконання відповідних кількісних критеріїв ефективності та отримала три транші на суму 3,3 млрд СПЗ (у гривневому еквіваленті – 164,0 млрд гривень).

Від Міжнародного банку реконструкції та розвитку, зокрема у співфінансуванні з Міжнародною асоціацією розвитку, надійшли кошти позик у сумі 4,6 млрд дол. США та 451,3 млн євро (у гривневому еквіваленті – 188,1 млрд гривень). Уряд Канади надав кредит у сумі 2,4 млрд канадських доларів (у гривневому еквіваленті – 64,2 млрд гривень) [40].

У табл. 2.2 наведена динаміка видатків державного бюджету України за 2021 – 2023 роки [35].

Таблиця 2.2

Динаміка видатків державного бюджету України за функціональною класифікацією за 2021 – 2023 рр., млрд грн.

Стаття видатків	2021	2022	2023	Темп росту до 2022 року, %
Всього видатків, у тому числі:	1490,3	2705,7	4014,8	148,4
Загальнодержавні функції (без урахування видатків на обслуговування державного боргу та виплати за державними деривативами)	51,0	44,1	48,5	109,9
Обслуговування боргу та виплати за державними деривативами	155,7	157,9	247,6	156,9
Оборона	127,5	1143,2	2 097,6	183,5
Громадський порядок, безпека та судова влада	174,4	443,3	574,8	129,6
Економічна діяльність	181,0	95,4	134,6	141,1

Охорона навколишнього природного середовища	8,2	4,7	5,2	110,4
Житлово-комунальне господарство	0,16	0,5	8,4	1 583,2
Охорона здоров'я	170,5	184,3	179,3	97,3
Духовний та фізичний розвиток	16,0	11,1	11,8	106,9
Освіта	63,8	58,5	60,4	103,3
Соціальний захист та соціальне забезпечення	339,3	426,0	469,3	110,2
Міжбюджетні трансферти	202,7	136,8	177,4	129,7

Отже, зухвале і цинічне військове вторгнення рф на територію України та подальше розгортання бойових дій обумовило у 2022 році значне зростання видатків на забезпечення потреб органів сектору безпеки і оборони, пов'язаних з відсіччю широкомасштабної збройної агресії рф.

Так, у 2022 році на національну безпеку і оборону держави спрямовано загальний ресурс у сумі 1537,5 млрд грн., що на 1271,9 млрд грн більше ніж у 2021 році. В умовах продовження бойових дій фінансування видатків на забезпечення потреб органів сектору безпеки і оборони, пов'язаних з відсіччю широкомасштабної збройної агресії рф, у 2023 році так і залишилося основним пріоритетом бюджету. Зокрема, у 2023 році на національну безпеку і оборону держави було спрямовано загальний ресурс у сумі 2648,9 млрд грн (зокрема 12,1 млрд грн наданих державних гарантій), що становить 41 % ВВП і на 1111,4 млрд грн. більше, ніж у 2022 році.

Структура джерел фінансування державних витрат України у 2023 році виглядала наступним чином: 41 % витрат було профінансовано податковими і неподатковими доходами бюджету, 35% – зовнішніми позиками і грантами, 13 % – монетарним фінансуванням і 9 % – залученням позик на внутрішньому ринку.

Інакше кажучи, витрати держави на ведення військових дій і функціонування соціально-гуманітарної сфери майже порівну розділили між собою українські платники податків і зовнішні кредитори/донори. Свій внесок зробив також НБУ, покривши частину дефіциту емісійним способом. Однак,

внутрішні кредитори Уряду відігравали мінімальну роль, особливо якщо рахувати чисті позики Уряду.

В той же час, як свідчить досвід інших воюючих країн, вклад внутрішніх кредиторів держави та грошової емісії, зазвичай є більш суттєвими, а зовнішні донори не завжди відіграють на стільки вагому роль як в Україні.

Наприклад, в Ізраїлі під час війни на виснаження (1967 – 1970 роки) державні видатки на 53 % фінансувалися за рахунок внутрішніх доходів, на 20 % – за рахунок емісії центрального банку, на 22 % – за рахунок зовнішніх позик і грантів, на 5 % – за рахунок позик банків та інших внутрішніх секторів [37].

У економіці США часів Другої світової війни державні видатки на 30,2 % фінансувалися за рахунок податкових доходів бюджету, на 10,1 % – за рахунок монетарного фінансування центрального банку і на 46 % – залучення внутрішніх позик Урядом. Тобто в США у структурі фінансування державних видатків частка внутрішніх кредиторів Уряду була в рази більшою, ніж в Україні, частка грошової емісії була трохи меншою, зовнішні донори були відсутніми, а платники податків мали співставну частку в загальному фінансуванні.

Отже, російське вторгнення в Україну в 2022 році дало початок одній з найбільш масштабних і руйнівних воєн у світі з часів Другої світової війни. Вартість збитків та потреб у відновленні вже сягають рекордних величин, а темпи падіння реального ВВП і промислового виробництва перевищують показники більшості країн під час воєн другої половини XX – початку XXI століть. З іншого боку, Україні в 2022 – 2023 роках вдалося уникнути макрофінансової дестабілізації та диверсифікувати джерела фінансування видатків, що утримуватиме економіку від подальшого падіння й позитивно впливатиме на перспективи повоєнного відновлення.

2.3. Наслідки російсько-українського протистояння для світової економіки

Війна в Україні – це не просто регіональна криза, у неї є далекосяжні наслідки, які торкаються різних регіонів світу. Вторгнення росії на територію України призвело до великих людських втрат та гуманітарної кризи, загострення фінансової нестабільності, уповільнення економічного зростання, прискорення інфляції, ліквідації інвестицій у сталий розвиток, переконфігурації глобального ланцюга поставок, зростання цін на продукти харчування, паливо та добрива. З огляду на це далі доцільно оцінити наслідки російського вторгнення в Україну для усього світу.

Так, у табл. 2.3 відображені дані щодо зміни реального ВВП країн світу [27, с. 3].

Таблиця 2.3

Зміна реального ВВП порівняно з попереднім роком

Регіони, країни	Динаміка реального ВВП порівняно з попереднім роком, %					Відмінність у прогнозах на червень 2023 р., в.п.		
	2021	2022	2023	2024 ^п	2025 ^п	2023	2024 ^п	2025 ^п
Світ	6,2	3,0	2,6	2,4	2,7	0,5	0,0	-0,3
Країни з розвинутою економікою	5,5	2,5	1,5	1,2	1,6	0,8	0,0	-0,6
США	5,8	1,9	2,5	1,6	1,7	1,4	0,8	-0,6
Єврозона	5,9	3,4	0,4	0,7	1,6	0,0	-0,6	-0,7
Японія	2,6	1,0	1,8	0,9	0,8	1,0	0,2	0,2
Економіки, де формується ринок та які розвиваються (ЕФРР)	7,0	3,7	4,0	3,9	4,0	0,0	0,0	0,0
Східна Азія та Тихоокеанський регіон	7,5	3,4	5,1	4,5	4,4	-0,4	-0,1	-0,1
Китай	8,4	3,0	5,2	4,5	4,3	-0,4	-0,1	-0,1
Індонезія	3,7	5,3	5,0	4,9	4,9	0,1	0,0	-0,1

Тайланд	1,5	2,6	2,5	3,2	3,1	-1,4	-0,4	-0,3
Європа та Центральна Азія	7,1	1,2	2,7	2,4	2,7	1,3	-0,3	0,0
Україна	3,4	-30	4,8	3,2	6,5	2,8	н.д.	н.д.
РФ	5,6	-2,1	2,6	1,3	0,9	2,8	0,1	0,1
Туреччина	11,4	5,5	4,2	3,1	3,9	1,0	-1,2	-0,2
Польща	6,9	5,1	0,5	2,6	3,4	-0,2	0,0	0,2
Латинська Америка та Карибський басейн	7,2	3,9	2,2	2,3	2,5	0,7	0,3	-0,1
Бразилія	5,0	2,9	3,1	1,5	2,2	1,9	0,1	-0,2
Мексика	5,8	3,9	3,6	2,6	2,1	1,1	0,7	0,1
Аргентина	10,7	5,0	-2,5	2,7	3,2	-0,5	0,4	1,2
Ближній Схід та Північна Африка	3,8	5,8	1,9	3,5	3,5	-0,3	0,2	0,5
Саудівська Аравія	3,9	8,7	-0,5	4,1	4,2	-2,7	0,8	1,7
Іран, Ісламська Республіка	4,7	3,8	4,2	3,7	3,2	2,0	1,7	1,3
Єгипет, Арабська Республіка	3,3	6,6	3,8	3,5	3,9	-0,2	-0,5	-0,8
Південна Азія	8,3	5,9	5,7	5,6	5,9	-0,2	0,5	-0,5
Індія	9,1	7,2	6,3	6,4	6,5	0,0	0,0	0,0
Пакистан	6,9	7,1	6,0	5,6	5,8	0,8	-0,6	-0,6
Бангладеш	5,8	6,2	-0,2	1,7	2,4	-0,6	-0,3	-0,6
Субсахарська Африка	4,4	3,7	2,9	3,8	4,1	-0,3	-0,1	0,1
Нігерія	3,6	3,3	2,9	3,3	3,7	0,1	0,3	0,6
Південно-Африканська Республіка	4,7	1,9	0,7	1,3	1,5	0,4	-0,2	-0,1
Ангола	1,2	3,0	0,5	2,8	3,1	-2,1	-0,5	0,0

Крім того, близько 25 % світової торгівлі зерновими постраждали від війни в Україні, що призвело до зростання світових цін і, як наслідок, продовольчої інфляції та зниження доступу до продуктів харчування у країнах-імпортерах України та росії. Це дуже складна ситуація, тому у вирішенні проблеми зацікавлений весь світ, оскільки Україна та росія є глобальними гравцями на агропродовольчих ринках.

Зокрема, експортний потенціал аграрного сектору України відображений в табл. 2.4 [26, с. 4].

Таблиця 2.4

Експортний потенціал аграрного сектору України у 2022/2023 роках

Показник	Місце в світі за експортом
Соняшникова олія	1
Ріпак	3
Кукурудза	3

Пшениця	6
Курятина	4
Соя	5

Отже, наведені дані підтверджують, що Україна відіграє стратегічну роль на світовому ринку сільськогосподарської продукції. В свою чергу, зростання цін на продукти харчування через російсько-український конфлікт вплине на найуразливіші верстви населення, змусить їх витратити найбільшу частку свого доходу на їжу, що може призвести до голоду.

Далі доцільно розглянути вплив воєнних дій на території України на світові ціни на продовольство. Для цього потрібно проаналізувати індекс цін на продовольство Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО). Вказані дані представлені на рис. 2.2 [11, с. 165].

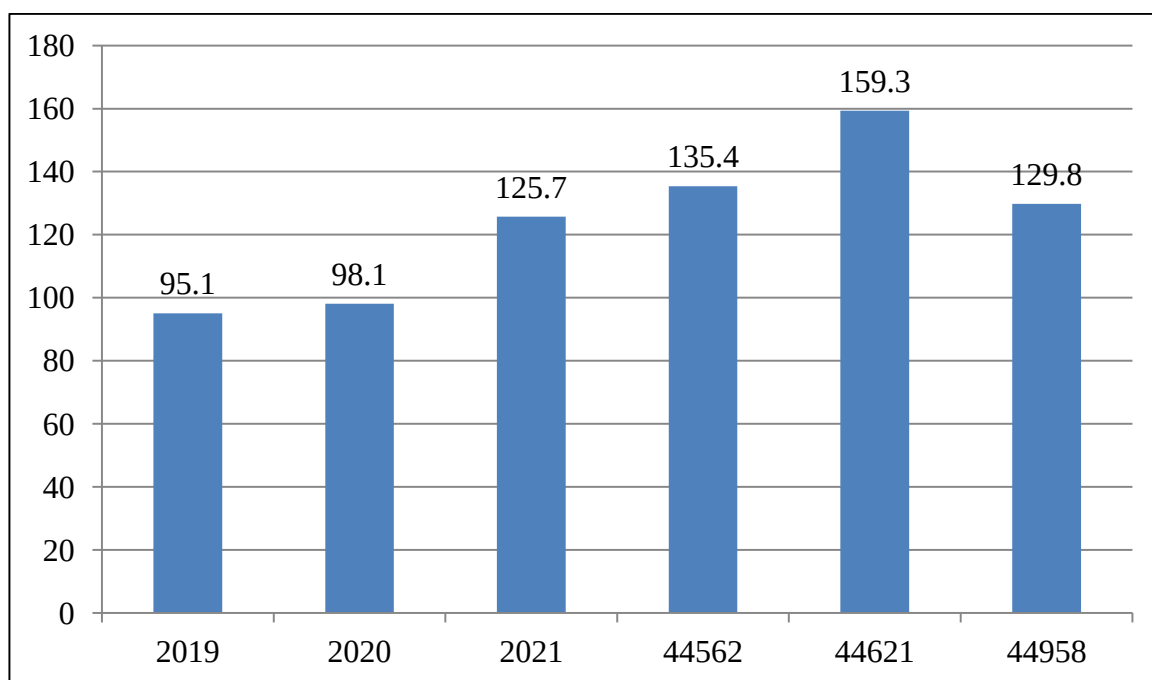

Рис. 2.2. Індекс цін на продовольство ФАО за 2019 – 2023 рр.

Як видно, індекс цін на продовольство у 2019 році був найнижчим. При цьому спостерігається постійне зростання даного показника. У січні 2022 року він складав 135,4, а у березні 2022 року досяг свого історичного максимуму – 159,3. Слід зазначити, що 22 липня 2022 року у Стамбулі за результатами чотиристоронньої зустрічі України, Туреччини, ООН та РФ було підписано

угоду, яка передбачала продовження експорту зерна та іншого продовольства з портів України. Відповідно даний аспект позитивно вплинув на світові продовольчі ціни, що в подальшому призвело до значного зниження даного індексу. Підтвердженням цього є значення вказаного індексу у лютому 2023р.

Загалом подібна ситуація, що швидко розвивається, викликає занепокоєння у країнах, що розвиваються, особливо в африканських і найменш розвинених країнах. Деякі з них особливо вражені війною в Україні та її впливом на торгові витрати, ціни на сировину та фінансові ринки.

Крім того не можна скидати з рахунків так званий ризик громадянських заворушень, дефіциту продовольства та рецесії, спричиненої інфляцією, особливо враховуючи крихкий стан глобальної економіки та країн, що розвиваються, внаслідок пандемії covid-19.

Також через війну зросли світові ціни на нафту, газ. Відтак, як було зазначено вище, стрімке підвищення цін має свої наслідки. Зростає інфляція, яка знецінює доходи та збільшує попит. Країни, які залежать від імпорту газу, стикаються із гіршим фіскальним і торговим дефіцитом, тоді як деякі експортери на Середньому Сході й в Африці виграють від вищих цін.

Більш того, сусідні з Україною та росією країни змушені справлятися із безпрецедентним потоком біженців. Згідно з даними ООН, на Східну Європу припадає найбільше витрат через понад 3 млн біженців з України.

У якості ще одного наслідку вказаної війни можна назвати зменшення впевненості бізнесу та інвесторів. Геополітична напруга спровокувала невпевненість бізнесу та інвесторів в усьому світі. Ціни на активи опинилися під тиском, що призвело до погіршення фінансових умов [24, с. 377].

Також, окрім негайних наслідків, війна в Україні може ще й фундаментально змінити світовий економічний і геополітичний порядок. Переосмислення енергетичної торгівлі, реконфігурація ланцюгів постачання, фрагментація платіжних мереж і переоцінка валютних резервів – це лише деякі із довгострокових наслідків війни.

Геополітична напруга особливо підвищує ризики економічної фрагментації у торгівлі й технологічній сфері. Європа і сусідні регіони будуть епіцентром цих змін, адже російська рецесія і безпрецедентні санкції формують нове фінансове середовище.

Таким чином, війна в Україні оголила всі вразливі місця світової економіки та світової торгової системи, які не встигли оговтатися від пандемії. Енергетичні потрясіння продовжують підвищувати ціни на продовольство й товари на світових ринках і разом із перебоями в ланцюгах поставок призводять до уповільнення виробництва та зростання торгівлі. Ця тенденція спонукала експертів попереджати про голод і стагфляцію. Загалом же прогнози Міжнародного валютного фонду щодо «втрат і невизначеного майбутнього» стануть конкретнішими, якщо світ не знайде нових підходів до цієї нової реальності. Безумовно, людські життя – це найбільша втрата та найбільша проблема з тих, що виникли через війну в Україні, але є також і величезні економічні проблеми, які відчуватимуться далеко за межами нашої держави.

2.4. Вплив наслідків російсько-українського протистояння на економіку росії

Перед початком широкомасштабної агресії проти України у 2022 році російська економіка змогла відновитися та зміцнитися від економічних збитків, спричинених пандемією COVID-19. Її стійкість була зумовлена, зокрема, гарантуванням високих прибутків до державного бюджету від продажу енергоносіїв та сировини, створенням значних внутрішніх резервів для підтримки економічної діяльності. Також ефективному продажу енергоносіїв посприяв великий ступінь залежності від них країн ЄС, які до вторгнення росії в Україну не вживали істотних заходів щодо диверсифікації його постачання. В цей же час рф розширила коло країн, куди постачає енергоресурси, зокрема, мова йде про держави Азії, а також продовжувала нарощувати обсяги поставок, що

створило передумови для ще більшого їх збільшення в умовах війни з Україною [45].

Необхідно відзначити, що введення союзниками України додаткових та більш жорстких економічних санкцій після початку повномасштабної війни не спричинило миттєвого негативного ефекту на російську економіку. До того ж, обмеження почали вводитися поступово і не створили ситуацію цілковитої економічної ізоляції рф. Це зумовлюється тим, що для досягнення максимального ефекту санкціями необхідний тривалий проміжок часу [45].

Отже, переорієнтація експорту на країни Азії, держави пострадянського простору, паралельний імпорту з цих держав дозволили уникнути колапсу російської економіки під впливом санкцій та забезпечувати себе необхідними товарами. Однак, поступово введені санкції все-таки почали здійснювати негативний вплив на економіку рф.

Проявилось це, передусім, у загальному падінні росту ВВП росії, зменшенню вартісних обсягів російського експорту, значному зростанні дефіциту бюджету РФ. Також фінансування війни зростає і ще більше виснажує бюджет Росії. В перспективі очікується погіршення економічного становища РФ. Особливо, якщо санкції будуть посилюватися, включно з повним ембарго на основні позиції експорту з росії.

Необхідно зазначити, що багато українських та зарубіжних експертів передрікали критичне для росії погіршення економічної ситуації через накладення безпрецедентних санкційних обмежень. Так, рф стала державою, проти якої ввели найбільшу кількість санкцій у світі, а західні держави відключили ряд російських банків від SWIFT.

Попри це зниження реального російського ВВП у 2022 році не перевищило 2,1 %, безробіття знизилося до історичного мінімуму, індекс споживчих цін зріс на 11,9 %, обмінний курс рубля до долара США після падіння у лютому 2022 року різко укріпився у березні, і до кінця року номінальний курс рубля до долара виявився лише на 4,7 % вище, ніж у кінці 2021 року [45].

Наслідки обмежень для російської економіки не мали катастрофічних наслідків, а Москва загалом стабільно подолала минулий рік. Загалом подібній аномальній ситуації сприяло декілька факторів [45]:

1) Високі ціни на нафту та газ. Ціна на один барель нафти марки «Brent» була найвищою з 2014 року, коли вартість складала 115 доларів США. У березні 2022 року один барель даної марки можна було придбати за 129 доларів США на піку ціни. Такі високі ціни зберігалися до червня, коли розпочалося зменшення вартості цього природного ресурсу з 128 доларів США за барель до 82,5 у грудні цього ж року.

Ідентичні процеси відбувалися і на ринку блакитного палива, коли ціни протягом року залишалися стабільно високими, а в серпні відбувся історичний стрибок, внаслідок якого ціна за один мільйоні британських теплових одиниць (ММВТу) складала більше 70 доларів США.

2) Високі газонафтові доходи РФ. Внаслідок високих цін на енергоресурси росія мала змогу отримувати надприбутки від експорту нафти та газу. Так, згідно з даними Центрального банку росії, зовнішньоторговельний оборот рф у 2022 році склав 973,9 мільярдів доларів США, що на 4,7 % перевищило аналогічні показники 2021 року. Зовнішньоторговельне сальдо склало 282,3 мільярди доларів, що на 66 % вище, ніж у 2021 році.

Попри зменшення фізичних обсягів вивезених за рубіж товарів завдяки рекордному зростанню цін на енергоносії, значно збільшилися цінові обсяги експорту. Так, експорт товарів та послуг з росії у 2022 році склав 628,1 мільярда доларів США, перевищивши показники 2021 року на 14,2 %, а цінові обсяги експорту мінеральних ресурсів у 2022 році перевищили показники 2021 року на 40,8 %. Варто зазначити, що експорт мінерального палива, нафти та нафтопродуктів склав 65 % від всього російського експорту.

3) Найбільші в історії золотовалютні резерви РФ. Післякризове відновлення економіки та зростання цін на енергоносії дозволили Росії до кінця 2021 року досягнути зростання економіки майже на 5 %. Економічні суб'єкти

накопичували свої резерви в очікуванні майбутнього зростання. Фінансові результати компаній були втричі вищим за показники 2020 року, що підвищило їхню стійкість до ударів. Падіння прибутків корпоративного сектору стало помітним лише у третьому кварталі 2022 року.

4) Зміна географічної структури російського експорту. Поступова відмова західних країн, передусім європейських держав, від імпорту російських товарів змусила Москву переорієнтуватися на країни Азії. До прикладу, росія значно наростила обсяги торгівлі з державами Центральної Азії. У 2022 році торговий оборот рф з Казахстаном зріс на 10 %, зростання торгового обороту з Таджикистаном склало 22 %, з Киргизстаном – 40 %, а з Туркменістаном – 45 %.

Дані основних торговельних партнерів Росії та дані Мінекономрозвитку РФ стосовно товарообігу з Білорусі свідчить про те, що сумарний товарообіг з Китаєм, Туреччиною, Індією і Казахстаном склав 43 %, порівняно з 32,4 % за 2021 рік.

Слід відзначити, що найбільшим торговельним партнером рф став Китай, товарообіг з яким досягнув рекордної позначки у 190,27 мільярдів доларів США, що на 29,3 % перевищило аналогічні показники 2021 року.

Крім того, рф наростила постачання газу по газопроводу «Сила Сибіру» у 1,5 рази, досягнувши рекордних показників у 15,5 мільярди кубометрів. Також Москва наростила експорт нафти до Китаю на 8 % у порівнянні з 2021 роком.

Окрім того, Росія значно збільшила експорт нафти до Індії – у 22 рази, а на Пекін і Нью-Делі станом на кінець 2022 року припало 70 % від всього російського нафтового експорту.

5) Жорсткий контроль курсу рубля. Протягом перших днів вторгнення Рада директорів Банку росії прийняла рішення підняти ключову відсоткову ставку до 20 % річних. Росіяни, які в момент просідання національної валюти мали бажання купити євро чи долар США, після підняття ключової відсоткової ставки мали стимул тримати свої збереження в рублях, що зменшувало тиск на національну валюту.

Держава поставила вимогу до російського бізнесу, що 80 % доходів, які російські підприємства отримують за кордоном, мають бути обміняні на рублі. Вимога конвертації 80 % іноземних надходжень у національну валюту створило значний попит на російську валюту, тим самим втримавши її на плаву.

Також рф заборонила російським брокерам продавати цінні папери, що належать іноземцям. Як результат, уряд зміцнив ринки акцій та облігацій, зберігши гроші всередині країни, що допомогло утримувати рубль від падіння.

Російські громадяни стикнулися із заборonoю переказу коштів за кордон, запровадженою російським урядом. Початкова заборона передбачала призупинення всіх валютних позик і переказів, що сприяло утриманню іноземної валюти в рф та перешкоджало росіянами обмінювати рублі на іноземну валюту.

Таким чином, в умовах жорстких санкцій російська економіка змогла втриматися завдяки надприбуткам від зростання цін на мінеральні ресурси, політиці накопичення резервів для захисту економіки росії від зовнішніх шоків, вмілому ручному регулюванню курсу національної валюти, а також здатності росії частково здійснити переорієнтацію власного експорту на Схід в умовах, коли західні країни почали все більше відмовлятися від російських енергоносіїв.

Однак, попри короткостроковий успіх російської економічної політики, у 2023 році стали помітні індикатори, які сигналізують про те, що російська економіка матиме ряд системних проблем у середньостроковій і довгостроковій перспективах [9, с. 7].

Так, хоча у першому кварталі 2023 року російський ВВП скоротився на 1,9 %, зокрема, завдяки збільшенню бюджетних витрат, починаючи з кінця 2022 року, росії надалі буде складніше отримувати такі ж високі прибутки від експорту енергоносіїв.

Перш за все, це спричинено падінням цін на газ і нафту, яке почалося у третьому кварталі 2022 року. Так, один барель нафти марки «Brent» станом на травень 2023 року коштував приблизно 74 долари США, що на 34 % менше за аналогічні часові рамки попереднього року. Ціна на газ також значно

зменшилась до 13,5 доларів США за один мільйоні британських теплових одиниць (ММВТu) [9, с. 7].

Як наслідок, вартісні обсяги російського експорту зменшилися на 35 % у першому кварталі 2023 року. Згідно з інформацією ЦБ рф, це відбулося внаслідок «погіршення цінової кон'юнктури на світовому ринку та збільшення дисконту для російської нафти», що спричинено введенням стелі стін на російську нафту країнами G7, Австралією та ЄС.

Також відбулося значне зростання дефіциту бюджету РФ, внаслідок чого він перевищив річний план на 850 мільярдів рублів. При тому дефіцит федерального бюджету зріс на 1,02 трильйона рублів лише у квітні цього року.

Паралельно з цим Москві доводиться збільшувати витрати на ведення бойових дій в Україні. Витрати на армію за січень-лютий 2023 року зросли на 282 % у порівнянні з ідентичним періодом за попередній рік, у результаті чого росія витратила 26 мільярдів доларів США для продовження агресії проти України.

Потрібно також сказати, що хоча безробіття в росії зменшилося до історичного мінімуму у 3,5 %, це пов'язано з відтоком кадрів з рф – ринок праці скоротився від 1 до 1,5 мільйона осіб через еміграцію та війну, переходом ряду підприємств, залежних від західних комплектуючих, на неповний робочий день або в неоплачуваний простій, а також зростанням потреби в робочій силі на оборонних підприємствах.

Таким чином, узагальнюючи все сказане вище, доцільно констатувати, що швидкість та інтенсивність впливу економічних санкцій проти росії обмежується тим, що рф є доволі «складною мішенню» для обмежень через свою вагому роль у світовій економіці, зокрема як експортера важливої сировини, такої як паливо, добрива, дорогоцінні метали. Одномоментна ізоляція росії від її основних торговельних партнерів могла потенційно б завдати суттєвої економічної шкоди тим країнам, які б це зробили. Саме тому, на жаль, введення санкцій проти рф мало поступовий характер від початку її широкомасштабної агресії. Навіть

попри наявний комплекс введених обмежень, Міжнародний валютний фонд прогнозує подальше зростання ВВП росії. Водночас варто відзначити, що введені обмеження, з високою вірогідністю можуть залишитися дієвими, так як вони матимуть накопичувальний ефект, який може завдавати довгострокової шкоди російській економіці і в результаті призвести до значного економічного спаду.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

3.1. Ключові трансформаційні сфери для прискорення відновлення України

Незважаючи на поточні кризові прояви, зумовлені і спровоковані повномасштабною російською агресією, немає сумнівів, що людство впорається з безпековими, економічними, структурними викликами. Україна ідеологічно вже стала невід’ємною складовою Європи, і, зрозуміло, що успіх відновлення країни значною мірою залежить від того, наскільки, з одного боку, швидко і повноцінно країна зможе інтегруватись до європейських структур, з іншого – наскільки дієвою буде міжнародна допомога і як результативно Україна зможе її використати. В даному випадку, йдеться про критичну інфраструктуру, промислове виробництво, транспорт, енергетику та інші сфери, в яких трансформації виступатимуть передумовою конкурентоспроможності, зростання і розвитку економіки країни загалом [5, с. 24].

При цьому, слід відзначити, що трансформації вітчизняного економічного середовища мають переслідувати ціль забезпечення надійної безпеки і оборони країни, що дозволить утверджувати і мирне будівництво. Тобто йдеться про поєднання у повоєнний період пріоритетності забезпечення безпеки усіх сфер життєдіяльності в умовах сусідства з потенційною державою-агресором.

Загалом же прискорення відновлення країни може відбуватись через подальше посилення, з одного боку, вільного економічного вибору, з іншого – міжнародної координації та співпраці, насамперед, інституційної. Незважаючи на нищівну війну, Україна зберігає шанс через подальше відкриття внутрішнього ринку для інвестицій, посилення захисту прав інвесторів прискорити інтеграцію до європейського економічного простору, знайти гідні ніші у світовому розподілі праці. І статись це може лише за умов посилення людського капіталу, зміцнення його потенціалу, створення сприятливих умов для життєдіяльності. Тому, хоча базис трансформацій лежить в економічній площині, проте реформи в країні повинні бути системними та мають охоплювати усі виробничі та гуманітарні сфери. Більш того, йдеться про глибоку модернізацію практично всього соціально-економічного і суспільно-політичного середовища України, що нерозривно пов'язано із протидією корупції, безумовному дотриманню законодавства, впровадженню кращих інститутів і кращих практик ухвалення рішень [23, с. 13].

Досягнення високого рівня інвестиційної та фінансової привабливості малої сировинної економіки, до якої все ще належить українська, можливе тільки за стійкого лібералізованого розвитку фінансового сектору країни та, в першу чергу, його інституціонального середовища. Без належного інституціонального забезпечення прямі заходи фінансової лібералізації матимуть здебільшого контрпродуктивні наслідки у вигляді посилення макроекономічних дисбалансів та провокування системного ризику фінансової нестабільності.

Слід сказати, що фінансова відкритість це не стільки відсутність обмежень, скільки надійність та забезпечення довіри в економічних відносинах із партнерами. Наявність системи інституційних відносин, що забезпечують реалізацію інтересів іноземних та національних інвесторів у сферах довгострокового вкладення фінансового капіталу у нові виробничі процеси з убезпеченням їх від знецінення та втрати, власне, і втілює сутнісний зміст теоретичних переваг фінансової лібералізації.

Крім того, важливі напрями розроблюваної та впроваджуваної (оновленої) економічної політики повинні пов'язуватися з технологічним та інноваційним «проривом». Звичайно, важливою складовою має стати активізація діяльності у використанні досягнень міжнародної інтелектуальної власності, а також пропозиція Україною відповідних зразків. Поки слід констатувати, що реалістична політика технологічної та інноваційної підтримки лише започатковується, а окремі заходи у цьому напрямі лише віддзеркалюють недостатню спроможність влади мобілізувати ресурси (фінансові, людські) на сучасні технологічні потреби захисту країни.

Відтак саме стимулювання структурних змін у технологічному базисі суспільства та у відповідних галузевих пропорціях, що відбувається під впливом постійного розвитку інноваційних технологій, які утворюють новий технологічний уклад, є головним завданням Уряду. Це має радикальний вплив на всі важливі сторони функціонування суспільства. При цьому, нажаль, Україна знаходиться тільки на початковій стадії участі в цих глобальних процесах і відстає від передової європейської та світової практики.

Одним із парадоксів нинішньої ситуації є те, що російська військова агресія надала поштовх для збільшення державних капіталовкладень у створення продукції військового призначення, що стимулювало активність на всьому ланцюгу – від інженерної підготовки кадрів до постановки на озброєння нових зразків. Важливо, щоб ця робота відбувалася не тільки у співдружності з НАТО, але і за стандартами НАТО, що в майбутньому посилить експортну потужність України на світовому ринку озброєнь, а кращі практики зможуть бути органічно вписані у громадянські сфери.

Одним з найскладніших є завдання створення інституційного механізму повоєнного відновлення, складовими якого мають стати, з одного боку, механізм координації зусиль міжнародної спільноти, з іншого – утвердження ефективного національного механізму управління процесом відновлення. Більше того, створення такого національного механізму стане важливим сигналом для наших

міжнародних партнерів при відповідальному ставленні України до використання коштів міжнародної спільноти [23, с. 15].

Зокрема, таким механізмом і водночас фінансовою основою відновлення має стати національний структурний фонд відбудови країни, який буде акумулювати ресурси, втілювати пріоритетні проєкти, здійснювати моніторинг за ефективністю і прозорістю їх (ресурсів) використання. Водночас така інституція, по-перше, має бути дебіюрократизована, по-друге, відверто спрямована на допомогу Україні.

Необхідно відзначити, що подібний фонд дозволить ефективно та прозоро фінансувати відбудову та розвиток за ключовими напрямками [14, с. 30]:

- 1) відновлення фізичної інфраструктури;
- 2) відновлення соціальної інфраструктури;
- 3) перезавантаження та відновлення економічного і фінансового секторів;
- 4) екологічний розвиток та людський потенціал та ін.

Крім того, сучасний стан інституційного та нормативного регулювання не забезпечують сталого розвитку вітчизняного ринку і не відповідає європейським намірам України. Відтак є чіткий вектор необхідних змін – законодавство Євросоюзу. Причому це вже не просто побажання України, це її обов'язок як кандидата до вступу до ЄС.

Незважаючи на економічні суперечності, які останнім часом мають тенденцію до розширення, у т. ч. як відбиття протистоянь між демократичним та автократичним світами, усвідомлення значущості і цінності економічних свобод для розвитку людства залишається вкрай актуальним. Чим більш досконалим є таке усвідомлення, чим ретельніше відбудовується на цій основі національна політика, тим вищою виявляється ймовірність використання усіх переваг міжнародної співпраці та економічної лібералізації.

Таким чином, швидко відновити і осучаснити економічне середовище країни, тим більше після величезних втрат, немає можливості. Однак концентрація на окремих складових і сферах, особливо таких, які

користуватимуться увагою і підтримкою партнерських країн, вже може дозволити країні започаткувати швидкі відбудовчі процеси, спочатку у виокремлених сферах, а далі і їх розширенні.

3.2. Рекомендації і завдання економічної політики, які спрямовані на повоєнне відновлення України

З огляду на все сказане вище, далі доцільно надати узагальнені висновки і рекомендації, а з тим і завдання економічної політики, які повинні бути спрямованими на повоєнне відновлення України. Загалом же можна з впевненістю сказати, що врахування останніх дозволить посилити спроможність української влади і суспільства у формуванні оновлених концептуальних засад забезпечення стійкого економічного зростання, створення належних інститутів сприяння бізнес-розвитку, покращення добробуту населення, досягнення цивілізованого рівня соціальних стандартів. Більше того, їх врахування у міжнародній політиці сприятиме зміцненню позицій України серед демократичних країн.

Перш за все, необхідно відзначити, що отриманий Україною статус кандидата на вступ до ЄС вимагає від країни примноження інституційних зусиль, запровадження заходів та інструментів збереження економічної стійкості, зміцнення людського і гуманітарного капіталу в умовах військових дій і посткризового відновлення. Водночас актуальність посилення уваги до відновлення України зростає внаслідок того, що країна вже є одним з провідних гравців на ринках аграрних і продовольчих товарів, від чого залежить економічна безпека, а з тим і соціально-економічна стійкість, багатьох країн світу [31].

Так, як показує досвід успішних країн, першочерговою умовою успішного розвитку є посилення людського капіталу та зміцнення його потенціалу. Отже, важливим напрямом політики України має стати сприяння зміцненню вітчизняного людського капіталу, а відтак – забезпечення стійкого довгострокового зростання навіть в умовах зовнішніх негараздів. Водночас

людський капітал дедалі більше підкріплює позитивний вплив на соціально-економічну динаміку, посилюючи захист від внутрішніх і зовнішніх кризових шоків. А в умовах, коли боротьба за технології та їх втілення стають безпосереднім фактором економічного розвитку, збереження і примноження людського капіталу стає чи не найголовнішим пріоритетом державної політики.

Серед ключових умов прискореного розвитку необхідно виокремити таку складову, як наявність кваліфікованих працівників (найкращі технології зможуть запрацювати, якщо з ними працюють найкращі професіонали). Тому випереджувачими завданнями має стати підготовка кваліфікованих працівників, які розумітимуть і втілюватимуть нові технології, що забезпечуватиме конкурентні технологічні переваги.

Другою рекомендацією при формуванні нової соціально-економічної політики є керування Україною на шляху до членства в ЄС основоположними принципами його функціонування. Зокрема, тут мається на увазі принцип нероздільності соціального та економічного прогресу. Зазначений принцип означає неможливість і недопустимість досягнення одного на шкоду іншому [28, с. 5].

Отже, соціальна політика держави буде закладати принципи і культуру взаємоповаги як між людьми, так і між людьми та інституціями, як державними, так і приватними, що повністю відповідає баченню Європейської комісії з підтримки політик держав-членів у сфері соціального залучення та соціального захисту. З цього випливає, що як завдання соціальної політики з підтримки населення не має ставати на шляху відновлення та розвитку економіки, так і економічний розвиток не має ставати самоціллю. Водночас така несуперечність «економічного» і «соціального» зможе слугувати критерієм правильності напрямів руху країни [3, с. 6].

Крім того, наразі важливим для України є усвідомлення світовою демократичною спільнотою того, що військова та цивільна допомога Україні матиме більший вплив, якщо розглядатиметься владними і громадянськими

інститутами у партнерських країнах не лише як питання міжнародної гуманітарної солідарності, а й завдання і потреби національної безпеки. При цьому підтримка України сьогодні означає посилення безпеки партнерських країн як у сьогоднішній, так і у перспективі.

З огляду на те, що події у світі розвиваються таким чином, що до справжнього демократичного миру ще далеко, відповідно як для США та Європи, так і для України доцільними видаються [42]:

- практичне використання і примноження досвіду спільно набутих навичок протистояння потужному агресору;
- побудова надійного бар'єру, що відділяє демократичну Європу від автократичної росії.

Відтак цілком органічно виглядало б надання Україні членства в НАТО, включення країни до поясу протиповітряної і протиракетної оборони НАТО, побудова з використанням її території міцної і стійкої системи колективної оборони.

Також для прискореного відновлення Україна потребує міжнародних інвестицій. В умовах ризиків потенційної нової повномасштабної російської агресії інвестиційні наміри як вітчизняного, так і міжнародного бізнесу взагалі слабкі. Вочевидь потрібні значимі сигнали для бізнесу про те, що, не зважаючи на зовнішню військову загрозу та внутрішні українські негаразди, їх інвестиції в країні зможуть бути збережені та захищені.

Значне просування у покращенні економічної та інвестиційної ситуації в Україні, навіть в умовах продовження війни, зважаючи на високі ризики, які негативно впливають на інвестиційні рішення, можливе на шляху [42]:

- 1) укладання Україною договорів про страхування інвестицій (надання інвестиційних гарантій) у найбільших країнах-донорах (США, ЄС, Японії), що може бути реалізовано за рахунок частини допомоги партнерських країн;
- 2) створення фонду (на базі фінансових інститутів США чи Великої Британії) зі страхування політичних і військових ризиків для іноземних

інвесторів, а також для підтримки вітчизняних експортерів та інвесторів на міжнародних ринках.

Поряд з цим, для входження інвестицій нової якості потребується запровадження так званих правил прозорості. По-перше, необхідно скасувати всі спеціальні пільги (фіскальні, адміністративні) для інвестицій і гарантувати рівний доступ для вітчизняних та іноземних компаній як державної, так і приватної форми власності до всіх інвестиційних проєктів, а також всіх ресурсів. Будь-яка дискримінація не допустима. По-друге, потрібно встановити критерій для визначення дружніх інвестицій. Так, до входження можуть допускатися інвестиції походженням лише з тих країн, які [37]:

- або при голосуванні в ООН завжди підтримували українські позиції;
- або не мають статусу «податкових гаваней».

По-третє, потрібно ліквідувати всі наявні «гібридні» інструменти «сприяння» (типу «інвестиційних нянь»). Всім інвесторам у рівній степені потрібні чіткі зрозумілі правила гри, а не механізми вишукування сумнівних пільг.

Отже, пріоритет національної безпеки при формуванні економічної політики країни, безумовно, може стати дієвим стимулом економічного прискорення. Так, до недавнього часу промисловість була саме тією сферою, динаміка розвитку якої визначала економічну динаміку. Запізнення із структурними змінами у промисловості і періодичні кризові обвали дедалі більше сповільнювали економічний розвиток загалом. Однак належне врахування зовнішніх загроз може стати дієвим чинником економічного прискорення, у т. ч. через виробництво військової продукції та її продажу на зовнішніх ринках озброєнь.

Загальні ж напрями дій, спрямовані на відновлення України, мають переслідувати дві «макромети» – формування безпекової структури національної економіки, а також її повноцінну інтеграцію до європейського економічного середовища.

Без сумніву, росія залишатиметься загрозою для України ще довгі роки, відтак – перманентна близькість ворога зумовлює потребу мілітаризації економіки та суттєвого зміцнення сектору безпеки. Об'єднання таких цілей лежить у площині оборонної і військової промисловості, орієнтованої на виробництво (самостійно або/та в кооперації з іноземними компаніями) якнайширшого спектру озброєнь, з якими, з одного боку, цілком можна захистити країну і зміцнити позиції східного форпосту Євросоюзу, з іншого – зайняти гідні експортні ніші в одній з економічно найвигодніших сфер.

Важливо, щоб ця робота відбувалася не тільки у співдружності з НАТО, але і за стандартами НАТО. В майбутньому це посилить і експортну потужність України на світовому ринку озброєнь, а кращі практики зможуть бути органічно вписані у громадянські сфери.

Як було зазначено вище, подолання наслідків військової агресії для промисловості потребує створення інституціонального механізму, центральною ланкою якого на національному рівні має бути спеціальна державна фінансова установа «Фонд відновлення промисловості» (ФВП), яка акумулюватиме кошти з усіх потенційних джерел фінансування та розподілятиме їх за напрямками відповідно до визначеного плану повоєнної реконструкції промисловості. Необхідною умовою результативної діяльності є закріплення за ФВП ведення загальнонаціонального реєстру збитків, а також забезпечення відкритості і прозорості діяльності шляхом регулярного розкриття фінансової інформації.

Основним завданням ФВП на першому етапі повоєнної реконструкції економіки має стати рекапіталізація постраждалих від війни промислових підприємств шляхом [37]:

- 1) сплати компенсацій сум прямих збитків підприємствам на безповоротній основі у грошовій формі або у формі спеціально випущених ОВДП (для великих підприємств) з відшкодуванням у майбутньому за рахунок репарацій з країни-агресора на підставі судових рішень, які набудуть законної сили;

2) часткового покриття непрямих збитків промислових підприємств унаслідок скорочення (або згорання) ділової активності на тимчасово окупованих територіях і територіях, на яких велися активні бойові дії, у формі інвестицій у статутний капітал підприємств з їх відображенням як інвестицій, призначених для продажу (після завершення періоду повоєнного відновлення);

3) надання гарантій під банківські кредити для реалізації інвестиційних проєктів (придбання обладнання, технологій, управлінських ноу-хау), які б забезпечували інтеграцію українського бізнесу до ланцюжків доданої вартості на європейських ринках у повоєнний період.

Крім того, у попередні роки відбувалася недооцінка загроз російської агресії, а відтак нехтування потребами розширення оборонних замовлень, що стало б вагомим чинником зростання промисловості. Між тим, саме належне врахування зовнішніх загроз може стати дієвим чинником економічного прискорення, у т. ч. через виробництво військової продукції та її продажу на зовнішніх ринках озброєнь. Отже, у стратегічному аспекті без власного виробництва конкурентних продуктів належний рівень безпеки країни забезпечити буде вкрай важко.

Важливі напрями розроблюваної і впроваджуваної економічної політики повинні пов'язуватися з технологічним та інноваційним «проривом». Звичайно, важливою складовою має стати активізація діяльності у використанні досягнень міжнародної інтелектуальної власності, а також пропозиція Україною відповідних зразків.

Стосовно української економіки є підстави стверджувати, що її відновлення загалом ґрунтується на енергетичній галузі, яка має бути стійкою та інвестиційно привабливою. Йдеться про прискорення енергетичних трансформацій, у т. ч. зелений перехід та енергетичну безпеку, декарбонізацію промисловості, кліматичні та демографічні виклики. Докладаючи зусиль до відновлення енергетичного сектору, слід водночас ретельно враховувати екологічні наслідки війни. У повоєнний період слід уникати їх посилення через

додатковий вплив енергетики та промисловості на довкілля та здоров'я людей. Використання потенціалу відновлюваної енергії призведе до мінімізації екологічних втрат та сприятиме ефективному використанню відходів для виробництва енергії [16, с. 215].

Водночас слід врахувати, що такий перехід вимагатиме значних коштів у разі прискорення відмови від вугілля, тобто перехід має бути збалансованим і враховувати «чистоту» наявних енергетичних потужностей. У будь-якому випадку, збільшення частки ВДЕ в електроенергетиці, транспорті та теплоенергії – це євроінтеграційні зобов'язання України.

Безумовно, війна порушила український ринок праці, спричинивши його загальне скорочення, а також величезну невідповідність між попитом та пропозицією робочої сили. Війна змінила умови та принципи, за якими функціонував ринок праці, перевівши його у більш невизначену та незбалансовану фазу. Отже, в такому випадку постає завдання зміни на ринку праці, переходу до більш мобільної ринкової структури, яка реагує на зміну попиту. Цей напрям стимулюватиме загалом прискорений розвиток житлової і транспортної інфраструктури, щоб відповідати потребам швидкого переселення трудових ресурсів; залучення іноземних факторів виробництва в економіку, насамперед людських та інвестиційних капіталів, створення для них привабливих умов діяльності і повернення до України.

Важливими є активні напрями посилення державної політики для збереження людського потенціалу [37]:

- 1) інвестування у людський капітал;
- 2) більш ефективне використання існуючого людського капіталу;
- 3) послаблення регіональних дисбалансів.

Слід відзначити, що повоєнний період потребуватиме інтегрованої (комплексної) стратегії соціального захисту з урахуванням особливостей, пов'язаних зі спеціальним правовим статусом окремих бенефіціарів (зокрема, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, малозабезпечених тощо), реалізація

якої буде забезпечена завдяки міжвідомчій та міждисциплінарній координації. Тому виникає необхідність переглянути складові діючої соціальної системи для забезпечення можливостей людині жити повноцінним і самостійним життям. Для цього необхідно встановлювати чіткі, прозорі та об'єктивні критерії отримання права на соціальні послуги та соціальні виплати.

Таким чином, російська агресія спричинила значний негативний вплив як на економічне зростання України, так і на українське суспільство. Як наслідок, в країні загострилися вже існуючі проблеми та з'явилися нові. Відтак перед Урядом України наразі стоїть головне завдання – повоєнне відновлення країни, навіть не дивлячись на те, що війна ще не закінчилася. З огляду на це в підрозділі було визначено основні рекомендації щодо формування економічної політики, які повинні бути спрямовані саме на повоєнне відновлення України. Врахування цих рекомендацій дозволить посилити спроможність української влади і суспільства у формуванні оновлених концептуальних засад забезпечення стійкого економічного зростання, створення належних інститутів сприяння бізнес-розвитку, покращення добробуту населення, досягнення цивілізованого рівня соціальних стандартів. Більше того, їх врахування у міжнародній політиці сприятиме зміцненню позицій України серед демократичних країн.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Таким чином, узагальнюючи все сказане вище, доцільно зробити наступні висновки. Отже, повномасштабне вторгнення росії на територію України у лютому 2022 року сприяло тому, що під ударом російської агресії опинилося суспільство не тільки України, але й інших країн Східного партнерства й окремих країн-членів ЄС. Російський вплив набув надзвичайно загрозливих масштабів.

Зокрема, остаточних причин такого підступного нападу у 2022 році, та і взагалі постійного протистояння росії та України до сих пір так і не визначено. Однак найбільш поширеною на сьогодні версією є те, що сучасний стан зовнішньої політики російської федерації характеризується намагання утримати геополітичний контроль за ситуацією в межах пострадянського простору, що суперечить євроінтеграційному курсу України та низки інших держав цього простору. Європейська та євроатлантична інтеграція України, вихід зі сфери впливу росії означає, з одного боку, провал російськоцентричного євразійського інтеграційного проекту і крах претензій москви на «особливі права» на теренах СНД, а з іншого – послаблення її геополітичних і геоекономічних позицій.

В свою чергу, російське вторгнення в Україну в лютому 2022 року, а також рішення Заходу підтримати Україну та запровадити безпрецедентні санкції проти росії поклали край тривалому періоду того, що, з певними зусиллями, можна було б назвати миром та співпрацею в Європі. Так, до повномасштабного вторгнення росії в Україну військові конфлікти мали обмежений характер і обмежений вплив на світовий розвиток. Однак агресія ж росії суттєво вплинула на нього, змінивши характер розвитку Європи і світу, а також спричинивши оновлення альянсу США, Великої Британії та ЄС на нових засадах, при одночасному посиленні сприйняття цивілізаційних цінностей.

Крім того, війна в Україні відіграла важливу роль у попередженні держав стосовно того, що у сучасному світі зовсім не виключена агресія авторитарного режиму проти однієї демократичної країни.

З огляду на це доцільно констатувати, що для України війна по суті стала зміною двох історичних епох. Так, в минулому залишилося існування у пострадянській «сім'ї дружніх народів». Натомість Україна отримала шанс на цивілізоване майбутнє.

В свою чергу, для європейських країн та європейських інститутів російська агресія виявилася «досконалим штормом», завдяки якому європейське співтовариство, надаючи величезну допомогу Україні, зрозуміло необхідність оновлень у світовій і європейській системах безпеки, міжнародному поділі праці, глобальних енергетичних поставках і ланцюгах доданої вартості задля мирного майбутнього людства.

Водночас не можна не відзначити те, що, саме після повномасштабного вторгнення у росії у 2022 році національна економіка України стикнулася із небаченим за всю історію шоком. Так, військова агресія Росії завдала потужного удару по усіх ланках вітчизняної економічної системи, що призвело до зниження виробництва основних видів продукції. Зокрема тієї, що становить основу експортного потенціалу України. Крім того, через окупацію деяких територій були заблоковані морські порти, а відтак і лівова частка зовнішньої торгівлі. Через обстріли відбувалося знищення транспортно-логістичної, соціальної, маркетингової та інженерної інфраструктури цілих регіонів. Все це, в свою чергу, призвело до відтоку кадрів за кордон, а також їхньої часткової передислокації на захід держави. Інакше кажучи, всі ці події стали причиною того, що сотні тисяч або навіть мільйони людей опинилися викинутими з активного економічного життя.

Згідно із підрахунками спеціалістів вартість збитків та потреб у відновленні вже сягають рекордних величин, а темпи падіння реального ВВП і промислового виробництва перевищують показники більшості країн під час воєн

другої половини XX – початку XXI століть. З іншого боку, Україні в 2022 – 2023 роках вдалося уникнути макрофінансової дестабілізації та диверсифікувати джерела фінансування видатків, що утримуватиме економіку від подальшого падіння й позитивно впливатиме на перспективи повоєнного відновлення.

Проте у 2023 році економіка почала поступово адаптуватись до поточних умов. Наразі темпи зростання економіки є дуже малими, але така позитивна тенденція дає надію на поступове відновлення та перемогу України. З огляду на це доцільно сказати, що в сучасних умовах вітчизняна економіка все більше перетворюється на один із пріоритетних фронтів, відповідно він і повинен буде визначати подальший перебіг військових дій, а також спроможність держави успішно відбудовуватись після їх закінчення.

Крім того, посилення загроз глобальній безпеці, і особливо у 2022 році після повномасштабного вторгнення РФ на територію України, суттєво вплинули і на сталість світової економіки, мінімізуючи можливість повернення до нормального життя і до колишніх темпів зростання добробуту, не дивлячись на те, що становище тільки почало відновлюватись після коронавірусної кризи.

Зокрема, надзвичайно негативного впливу зазнала світова економіка та світова торгівля. Енергетичні потрясіння продовжують підвищувати ціни на продовольство й товари на світових ринках і разом із перебоями в ланцюгах поставок призводять до уповільнення виробництва та зростання торгівлі. Ця тенденція спонукала експертів попереджати про голод і стагфляцію. Безумовно, людські життя – це найбільша втрата та найбільша проблема з тих, що виникли через війну в Україні, але є також і величезні економічні проблеми, які відчуватимуться далеко за межами нашої держави.

Що ж стосується країни-агресора, то швидкість та інтенсивність впливу економічних санкцій проти Росії поки обмежується тим, адже вона, завдяки своїй вагомій ролі у світовій економіці як експортера необхідної сировини, є доволі «складною мішенню» для обмежень. Миттєва ізоляція Росії від її основних торговельних партнерів могла потенційно б завдати суттєвої економічної шкоди

тим країнам, які б це зробили. Саме тому, на жаль, введення санкцій проти РФ мало поступовий характер від початку її широкомасштабної агресії. Навіть попри наявний комплекс введених обмежень, Міжнародний валютний фонд прогнозує подальше зростання ВВП Росії. Водночас варто відзначити, що введені обмеження, з високою вірогідністю можуть залишитися дієвими, так як вони матимуть накопичувальний ефект, який може завдавати довгострокової шкоди російській економіці і в результаті призвести до значного економічного спаду.

Важливо відзначити, що незважаючи на поточні кризові прояви, зумовлені і спровоковані повномасштабною російською агресією, немає сумнівів, що людство впорається з безпековими, економічними, структурними викликами. Україна ідеологічно вже стала невід'ємною складовою Європи, і, зрозуміло, що успіх відновлення країни значною мірою залежить від того, наскільки, з одного боку, швидко і повноцінно країна зможе інтегруватись до європейських структур, з іншого – наскільки дієвою буде міжнародна допомога і як результативно Україна зможе її використати. Звичайно, що швидко відновити і осучаснити економічне середовище України, тим паче після величезних втрат, є надзвичайно складним, практично неможливим завданням. Однак прискорення відновлення країни може відбуватись через подальше посилення, з одного боку, вільного економічного вибору, з іншого – міжнародної координації та співпраці, насамперед, інституційної.

Крім того, концентрація на окремих складових і сферах, особливо таких, які користуватимуться увагою і підтримкою партнерських країн, вже може дозволити країні започаткувати певні відбудовчі процеси, спочатку у виокремлених сферах, а далі і їх розширенні.

Наостанок потрібно зазначити, що російська агресія спричинила значний негативний вплив на економічне зростання України, загостривши вже існуючі проблеми та створивши нові. В таких умовах перед Урядом України постає

завдання повоєнного відновлення, навіть не дивлячись на те, що війна ще не закінчилася.

З огляду на це в підрозділі було визначено основні рекомендації щодо формування економічної політики, які повинні бути спрямовані саме на повоєнне відновлення України.

Загалом врахування та реалізація запропонованих рекомендацій допоможе посилити спроможність української влади і суспільства у формуванні оновлених концептуальних засад забезпечення стійкого економічного зростання, створення належних інститутів сприяння бізнес-розвитку, покращення добробуту населення, досягнення цивілізованого рівня соціальних стандартів. Більше того, їх врахування у міжнародній політиці сприятиме зміцненню позицій України серед демократичних країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віднянський С. Російсько-українська війна: геополітичний контекст. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2022. С. 10-37.
2. Віднянський С. Війна росії проти України й пошук нової системи міжнародної безпеки. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2023. С. 1-35.
3. Геєць В.М., Близнюк В.В., Никифрук О.І. Актуальні аспекти політики соціальної якості в постконфліктній економіці України. Економіка України. 2022. № 6. С. 3-22.
4. Гонтарева І., Ковальова В., Микиша А. Статистичний аналіз бізнес-ризиків в Україні в умовах воєнного стану та шляхи їх подолання. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2023. № 6. С. 158-163.
5. Дейненко Л. В. Циклінська О.О. Міжнародний досвід повоєнного відновлення промисловості. Економіка України. 2023. № 6. С. 23-53.
6. Дергачова В.В., Сичевська Ю.С. Передумови та перспективи повоєнного економічного відродження малих та середніх підприємств в Україні. Економіка і суспільство. 2023. № 6. С. 1-8.
7. Деревянко Б.В. Наслідки російсько-української війни для сторін та її сусідів. Весняні юридичні читання – 2022. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки. Випуск XXXI: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Весняні юридичні читання – 2022». 28 квітня 2022 р., Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 105-108.
8. Думанська Г. Соціально-економічні наслідки російсько-української війни: дайджест наукових досліджень. Педагогічний вісник Поділля. 2023. № 3. С. 84-86.

9. Економіка країни і регіонів в умовах воєнного стану та аспекти повоєнного відновлення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 квітня 2023 р.) / відп. за випуск д.е.н., проф. С. О. Якубовський. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2023. 124 с.
10. Жила Г.В. Економічні та соціальні наслідки війни в Україні, вплив конфлікту на світову економіку. Економіка та суспільство. 2023. № 47. С. 1-5.
11. Жила Г.В. Вплив війни в Україні на економічний розвиток, наслідки для світової торгівлі. Галицький економічний вісник. 2023. № 2 (81). С. 164-170.
12. Збройний конфлікт в Україні у термінах геополітики / В.П.Горбулін, О.С. Власюк, Е.М. Лібанова, О.М. Ляшенко. Суспільно-політичні процеси. 2016. Вип. 3. С. 61-86.
13. Зозуля І.В. Глобальний, регіональний та національний виміри російсько-української війни. Forum Prava, 2023. 74(1). 52-67
14. Іщук С. Економіка регіонів України в умовах повномасштабної війни: новітні тенденції. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2023. № 3. С. 24-33.
15. Костриця В. І., Бурлай Т. В. Сучасні пріоритети соціального розвитку: вплив глобальних трансформацій і завдання України (по) воєнного періоду. Економіка України. 2023. № 4. С. 97-117.
16. Наукові перспективи: журнал. 2023. № 4(34) 2023. С.603.
17. Офіцинський Ю. Сучасна російсько-українська війна (за матеріалами газети «The New York Times» 2013 – 2017 років). Ужгород: РІК-У, 2018. 312 с.
18. Пиголенко І.В., Кукса К.М. Соціально-економічні наслідки російсько-українського військового конфлікту. Соціальні структури та соціальні відносини. 2022. № 44. С. 16-21.
19. Сак Т.В., Більо І.О., Ткачук Ю.Е. Еколого-економічні наслідки російсько-української війни. Економіка та суспільство. 2022. № 38. С. 1-7.

20. Семененко О., Чернишова І., Таран О., Романченко О., Онофрійчук П., Пекуляк Р. Економічні наслідки російсько-української війни для України та росії. *Sciences of Europe*. 2022. № 96. С. 13-20.
21. Середюк Н.П. Політичні аспекти українсько-російського протистояння (на сучасному етапі). *Науковий журнал «Політикус»*. 2019. С. 65-69.
22. Скрипниченко М. І., Кузнецова Л. І. Виклики з боку попиту і пропозиції економіки України під час воєнних дій та оцінка їх впливу на макроекономіку. *Економіка України*. 2023. № 8. С. 47-61.
23. Соціально-економічні наслідки війни російської федерації проти України та шляхи їх подолання: матеріали наук.-практ. семінару (Київ, 30 листоп. 2023 р.) / за ред. Г. П. Ситника. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2023. 88 с.
24. Урікова О.М. Вплив російсько-української війни на світову економіку. *Журнал « Наукові інновації та передові технології»*. 2022. № 9 (11). С. 373-385.
25. Хмарська І.А., Кучерява К.Я., Клімова І.О. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 42. С. 1-8.
26. Хомич Л.В., Хрущ Н.А. Аналітична оцінка впливу війни на економічну активність та структурні зміни в економіці. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. С. 1-11.
27. Чалюк Ю.О. Глобальні соціально-економічні наслідки російсько-української війни. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. С. 1-11.
28. Шинкар В.А., Теплова Л.І. Економічна трансформація України в умовах реалізації статусу кандидата на членство в ЄС. *Економіка і суспільство*. 2023. № 56. С. 1-7.
29. Анатомія російсько-українського конфлікту (2014–2022 рр.) в епоху гібридних війн. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5937>.
30. ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ НА ЕКОНОМІКУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В УМОВАХ ЇЇ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ

УКРАЇНИ. URL: <https://analytics.intsecurity.org/russian-economy-impact-of-sanctions/>.

31. Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/ekonomika-viiny-ta-povoienniy-ekonomichnyi-rozvytok-ukrainy-problemy-priorytety-zavdannia/>.

32. Загальні втрати економіки, понесені в ході війни. Київська школа економіки. URL: <https://kse.ua/ua/aboutthe-school/news/zagalna-suma-pryamih-zadokumentovanih-zbitkiv-infrastrukturi-stanovit-mayzhe-92-mlrd/>.

33. Інфляційний звіт. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/report>.

34. Офіційний сайт Державної служби статистики України, 2023. Статистична інформація. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

35. Офіційний сайт Міністерства Фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>.

36. Панельна дискусія «Війна Росії проти України 2014–2022 рр.: історична ретроспектива і спроби наукової рефлексії» (19–20 травня 2022 р.). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/187251/03Discussion.pdf?sequence=1>.

37. ПОЛІТИЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ І СТРУКТУРНІ НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ І СВІТОВОЇ СПІЛЬНОТИ. ЗАВДАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД З ВРАХУВАННЯМ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРІОРИТЕТІВ. URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/04/21/2023_04_consequences_of_the_war_for_ukraine.pdf.

38. Причини і наслідки війни Росії проти України: що буде далі? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-viyna-ukrayina-shcho-dali/31739012.html>.

39. РЕЗОЛЮЦІЯ «Війна в Україні та її економічні, соціальні й екологічні наслідки» Європейський економічний і соціальний комітет (ЄЕСК). URL:

<http://federation.org.ua/podiitafakti/evropeiskii-ekonomichnii-i-sotsialniikomitet-eesk-zatverdiv-rezolyutsiyu-v-yakii-rishu>.

40. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ГУМАНІТАРНІ НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА. URL: [file:///C:/Users/Admin/OneDrive/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8F/2022_Gum%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/OneDrive/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8F/2022_Gum%20(1).pdf).

41. Стан економіки України під час війни та очікування на майбутнє. URL: <https://financer.com/ua/blog/ekonomika-ukrainy-u-2024/#%>.

42. СТАН УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ВІДНОВЛЕННЯ У 2023 р. Аналітична доповідь. URL: <file:///C:/Users/Admin/OneDrive/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8F/2023-MATRA-I-KVARTAL-8.pdf>.

43. Українська економіка під час війни. Що далі? Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/15/685810/>.

44. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с.

45. Що сталося з економікою росії за два роки повномасштабної війни. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/02/06/infografika/ekonomika/stalosya-ekonomikoyu-rosiyi-dva-roky-povnomasshtabnoyi-vijny>.

46. Як змінювався рівень інфляції в Україні та який прогноз на цей рік. Слово і Діло. Аналітичний портал. 2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/01/23/infografika/ekonomika/yak-zminyuvavsya-riven-inflyacziyiukrayini-ta-yakyj-prohnoz-cej-rik>.

47. Які економічні наслідки війни в Україні? URL: <https://www.institutmontaigne.org/analyses/quel-impacteconomie-de-la-guerre-en-ukraine>.